

KÖZÉPISKOLÁINK TANULMÁNYI EREDMÉNYE AZ 1932/33. ÉVI ÉRTEŚÍTŐK ALAPJÁN.

Írta dr. TETTAMANTI BÉLA.
I. BEVEZETÉS.

1. A középiskolák (ki) évi értesítőiben (É) található és az iskolai élet számos vonatkozását megvilágító nagy anyagot tudomás szerint még senki sem vizsgálta részletesen. Nemcsak az É-k adatai, hanem mindaz az értékes iskolatörténeti anyag, amely az igazgatók, főigazgatók, szakfelügyelők vagy érettségi biztosok beszámolóiban van felhalmozva, felhasználhatatlanul és kiaknázatlanul porlad a kü!önböző tanügyi hatóságok irattárában. Sem e jelentések, sem az É-k könnyebben hozzáférhető anyagához nem nyúlt még senki a kutató érdeklődésével. Pedig ennek az anyagnak minél pontosabb és részletesebb feltárása, az összefoglaló, áttekintő szemlélet számára való előkészítése több szempontból fontos és immár múlhatatlanul szükséges.

Magának a nevelésen való elmélkedésnek, a nevelés kérdéseiről való minél teljesebb, rendszeres tájékozódásnak is elsőrangúan fontos érdeke, hogy a nevelésre és oktatásra rendelt intézményekben folyó munka különböző oldalait minél alaposabban megismerjük. De van két gyakorlatibb természetű szempont is. Az egyik a magyar neveléstörténeté. Ez semmiképpen sem lehet meg ilyen aprólékosnak látszó, kicsiny részletekbe menő előkészítő, anyaggyűjtő, az anyagot már valamilyen szempontból rendező munkáság nélkül. A magyar ki. oktatás történetét majd csak akkor lehet megírni, ha előbb gondos utánjárással összegyűjtöttük s rendeztük egyelőre legalább mindazt, ami az É-kben van. S minél később történik ez meg, annál kevésbé lehet az így talált adatokat helyesen értelmezni.

Ugyanerre az *anyagra* szüksége van annak is, aki bármilyen, a ki-val kapcsolatos hivatalos állásban intézkedésre, rendelkezésre, gyakorlati rendszabályok tervezésére, életbeléptetésére vagy alkalmazására hivatott. A ki. életét csak az kormányozhatja, csak az szabályozhatja, vezetheti, igazgathatja jól, csak az dolgozhatik benne eredményesen, aki annak természetével, lehetőségeivel, korlátaival, szóval minden részletével tisztában van, illetőleg mindenről tájékoztatást keres — és azt meg is találhatja.

Ennek a szükséges tájékoztatásnak előkészítésére kíván ez a tanulmány utat keresni. *Azt a kérdést vizsgálja: vajjon mit lehet megállapítani az É-kből a ki. oktatás eredményére nézve.* Szeretné megindítani azt a munkát, amelynek végső eredménye a magyar

ki. megismertetése azok számára, akik érte és benne dolgoznak s akik iránta érdeklődnek.

2. Valamennyi ki. adatait igyekeztem összegyűjteni, azonban 10 É-t a legnagyobb utánjárással sem tudtam megszerezni, néhány pedig nem közli a szükséges adatokat; így összesen 153 iskoláról számolok be. Ezek: 28 gimnázium (g), 71 reálgimnázium (rg), 16 reáliskola (r), 22 leánygimnázium (lg) és 16 leánylíceum (ll).

Adataimat részben az É-k statisztikai táblázataiból, részben pedig az érdemjegysorozatokból vettem; több esetben ez utóbbi alapján helyesbítettem a statisztikai összeállításban foglaltakat. A kívánatos teljességet azonban nem érhettem el minden vonatkozásban; vannak ugyanis É-k, amelyekben nem találtam meg minden szükséges adatot. így történt, hogy pl. az osztályok előmenetelére, a tárgyakban elért tanulmányi eredményre és az érettségi vizsgálatokra vonatkozó középjegyek és % -ok az iskolák bizonyos kisebb számára vonatkoznak. A tárgyak közül csak azokat vettem számba, amelyek elsősorban értelmi munkát követelnek, értelmi gyarapodással járnak. Elhagytam tehát a kifejezetten érzületi jellegű vallástant, valamint az ügyességeket és a testgyakorlást.

Az É-kből nyert adatokból először a középjegyet számítottam ki, azután pedig az egyes jegyek % -át, tehát rendszeren három számadat áll egymás mellett: A) középjegy; B) a jó tanulók, C) a bukottak % -a. Nem választottam el egymástól a jeleket és a jókat, mert csak három kategóriára volt szükségem: a jó tanulókéra (1-2), a gyöngékére (3) és az elégtelenekére (4). így tehát az egész dolgozaton keresztül tudatosan hanyagoltam el a (kitűnő), jeles, jó finomabb különbségét s mondtam le mind a középjegyek, mind pedig a % -ok kiszámításában e finomabb árnyalatok megkülönböztetéséről.

AVégre, hogy az adatgyűjtéssel és a számításokkal járó tévedéseket a lehetőségig elkerüljem vagy legalább is minél kisebbre csökkentsem. az adatok összeírását mindenütt ellenőriztem, minden számítást pedig egymástól függetlenül ketten végeztünk el.¹

3. A dolgozat két részre oszlik. Az első (II)-ben az *adatokat* közlöm és állítom megfelelő rendben egymás mellé. Első tekintetre talán föltűnő azoknak itt-ott részletekbe menő gazdagsága. Aki azonban

¹ A számításokban és azok ellenőrzésében nagy segítségemre voltak: Szilágyi Anna, Béresi Rózsa, Petrásovics Gizella, Dómján Anna, Szén Erzsébet, Réthy Irén, Küster Anna és Csefkó Éva gyakorló tanárjelöltek és Wieder György tanítóképzőintézeti tanárj. Az adatok kiírásában segítettek a következő gyakorló tanárjelöltek: Benkó Katalin, Czibalmos László, Gál Melinda, Jakim István, Körmöczy Irén, Lobinger Magda, Máté Benedicta n., Nagy Gabriella, Nyíri Antal, Paupert Gabriella és Sikora Alice n. A rajzok egy részét Petrovay Ilona gyakorló polgári iskolai tanár készítette.

csak kissé is ismeri az ilyenfajta adatgyűjtés és összeállítás természetét, az ezen nem lepődik meg. E korlátozott terjedelmű közlemény keretében nem is fért el minden. Az adatok közlésében nem törekedhettem kimerítő teljességre, csak annyit használtam fel belőlük, amennyit a különböző kérdések megvilágítására szükségesnek tartottam, vagy amelyek közlésétől valamilyen irányú érdeklődés felkeltését remélem.

Az első kísérlet természetéből következik, hogy még óvatosabbnak kellett lennem a Ili. részben, ahol az *adatok* egyrészének *értelmezését* kíséreltem meg. Nem minden adatot vagy adatsoportot kísértem magyarázó megjegyzésekkel, csak azokat, amelyek feldolgozásában magam is megoldandó kérdésekre bukkantam. Jól tudom, hogy ez nem minden részletnél következett be egyenlő mértékben s a figyelmes olvasó, különösen pedig az egyes iskolafajokban dolgozó nevelőtársam még sok olyan jelenséggel találkozik, amelyek további vizsgálatot, további meggondolást követelnek.

De hiszen ez is volt a célja ennek az első s így magától adottan tökéletlen próbálkozásnak. Fel akarja hívni a figyelmet az iskolai élet olyan jelenségeire, amelyeket eddig ilyen részletesen nem vizsgált meg senki s indítást adni további vizsgálatokra, részben ebben a kisebb körben, részben pedig az É-k egyéb, más természetű, igen különböző irányok felé mutató, de még szintén teljesen kiaknázatlan anyagának feldolgozására.

II. ADATOK.

1. Az iskolák tanulmányi előmenetele.

A fiú középiskolák (fk) előmenetelének országos átlaga: A) 2.646; B) 34.91 %, C) 17%, a leányközépiskoláké (lk) A) 2.148; B) 5.994%, C) 4.61%.

A két nem ki-nak tanulmányi eredménye közötti különbség: A) 0.498; B) 25.03%, C) 1.239%.

Tehát a fk-kban a tanulóknak csak valamivel több mint 1/3-a legalább is jörendű s több mint 1/6-a legalább egy tárgyból bukkott, a lk-kban jó tanuló az osztályozottak 3/5-e, az elégtelenek száma pedig elenyészően csekély, kevesebb a tanulók 1/20-ánál.

Fiú középiskolák. Az országos átlagon belül a fk. egyes fajtáiban az előmenetel:

g. A) 2·568;	B) 39·16 %,	C) 15·5 % ²
rg. „ 2·651;	„ 34·77 „,	„ 17·24 „ ³
r. „ 2·799;	„ 26·09 „,	„ 19·10 „ ³

² A budapesti gyakorló középiskolának minden fk. fölé magasan kiemelkedő eredményét (2106; 61.26%, 2.25%) nem vettem számításba. Vele együtt g. 35.45; 39.52%, 15.29%.

³ A következőkben hasonló természetű adatok felsorolásánál az A, B, C, Jelés és a % kiírása elmarad.

Legjobb a g. eredménye; a két másik fk. az országos átlagon alul marad. A különbség különösen jótanulók tekintetében nagy:

g és rg között 44%
rg és r „ 87%

A g. és rg. középjegyei 21 és 30⁴ között helyezkednek el, a r-éi 25 és 3.0 között. A g. és rg. nagyobb tömegének (g. 78.6 % , rg. 74.6 %) középjegye 2.4 és 2.8 között van; de míg a g-ok közül 17.8% esik e középtértékek alá s csak 36% följük, addig a rg-ok közül csak 5.6 % esik az alacsonyabb számokra (2.1-2.4), ellenben 19.7% a 2.8-nél magasabbakra A r-k 4.38 %-a 2.7 és 2.8 közötti középjeggyel szerepel, ezek felett és alatt (2.5-2.7, ill. 2.8-3.0) a r-k 3.12 ill. 2.5 %-a van.

Az egyes jegyek eloszlásának különbségét szemléltetik az I. tábla ábrái. Ott mindenik féle fk. 3-3 körének különbözően színezett körcikkei mutatják, hogy a számbavett intézetek hány % -a éri el a megfelelő jegyben a jelzett % -ot.

A jeles v. jó eredménnyel végzett tanulók % -a a legtöbb g-ban (535 %) 30 és 40 között van, jóval kevesebb intézet (25 %) mutat fel 40 és 50% közötti jó tanulót és csak aránylag kevés számú esik a szélső értékekre (20-25%: 72%, 50-65%: 14-3%)

Az uralkodó csoport a rg-ban is a 30-40 % -os (46.5 %), de az utána következő magasabb 10-es csoportot a neki megfelelő alacsonyabb tartja egyensúlyban (253, 25*4 %); a g-ok legnagyobb tömege (78.5%) a 30 és 50 % között van, a rg-oké 8.31 %-kal 25 és 45 % között váltakozik (30 és 50 % között csak 71.8 %).

A r-k legtöbbször (68.8 %) csak 20-30 % jó tanulót mutat ki; ehhez még egyenlő %-os sűrűséggel (125) egy-egy alacsonyabb és magasabb 5-ös csoport járul; ez a nagy csoport (15.35 %) foglalja magában a r-k legnagyobb számát (93.8 %). Az a csoport, amelyet a g-ban és rg-ban egyaránt uralkodónak láttunk (30-40%), a r-ban elég szerény helyet foglal el (18.7%).

A g-ok 14'3%-a mutat ki 50 %-on felüli jó tanulót, ennek a %-csoportnak a rg-ok közül csak 1.4% felel meg, míg a r-k között már olyan sincsen, ahol a jó tanulók % -a a 40-et meghaladná.

Azoknak az intézeteknek % -os összege, amelyekben a buktak % -a 10 és 30 között van, mindhárom fk-ban hasonlóan nagy (82.2, 88 7 és 87.5 %), a különbségek ezen a nagy csoporton belül vannak. A g-ban és rg-ban a 10—20-as csoport az uralkodó (64.2, 62. %), a r-ban ez a csoport jóval kisebb (37.5 %); itt a r-k fele a magasabb kategóriákba tartozik (20-30; g. 18—, rg. 26.7 %). A g-ok csoportja egészen részarányosan helyezkedik el (1 —10:

⁴ Itt is, mint hasonló esetekben mindenütt, tulajdonképpen 2.1-2.999.

17.9, 10—20: 64.2, 20—30: 17.9%); a sok bukott tanulót kimutató g-kat teljesen egyensúlyozzák a kis % -nak. A rg-oknál a két szélső csoport közül a rosszabbik a nagyobb (11.3, 26.7%); a r-nál pedig fokozatosan növekszik az egyes csoportokhoz tartozók száma a gyengébbek felé (18 8, 31.2, 50%).

A fk. egyes alakjain belül szabályosan jelentkező fokozat! különbségek vannak az egyes iskolafenntartók fk-inak tanulmányi előmenetele között. A r-knál az állami és csekély számú (3) községi intézetek között feljegyzésre méltó különbség e tekintetben nem állapítható meg; az összevetés tehát csak a különböző jellegű g-ok és rg-ok között hajtható végre. Sorrendjük e tekintetben a következő *

sz. ⁵	g.	2:478 ; 43:82 % ,	12:81 %	rg.	2:493 ; 42:15 % ,	12:52 %
k.					2:626 ; 36:66 "	17:59 "
f.		2:606 ; 37:58 "	16:99 "		2:639 ; 34:61 "	15:83 "
á.		2:775 ; 29:05 "	21:09 " ⁶		2:712 ; 32:06 "	19:29 "

A g-ok közül sorrendben legelső a budapesti gyakorló ki (1. 87.1); az utána következő 5 helyet (2.205-2.444) sz-ek foglalják el; a sor közepén (2.447-2.714) sz-ek és f-ek váltakoznak az utóbbiak mind erősebb uralkodásával, a sor vége felé pedig (2.727—2.934) ebben a váltakozásban a sz-eket 3 á. váltja fel. Ilyen, majdnem pontosan szabályszerű egymásutánt a rg-ok között nem találunk. Ott az első 10 (2-185-2477) között csak 4 sz. van, a többi 9 közül 4 még meglehetősen elől (a 11. és 17. sorszámok között 2.478-2.529 középjegyekkel), a többi 4 sz. rg. azonban (2.734 és 2.795 között) már erősen a sor utolsó harmadában van. A középső helyeket itt is a f-ek és az á-ak foglalják el, az á-ak mind erősebb előtérbe-nyomulásával; azonban még a 10 utolsó között is akadunk két f-re, közülük az egyik az utolsóelőtti (2.898), utána már csak egy m.rg. következik, a középjegy tanúsága szerint meglehetősen nagy távolságban (2.982).

További részletek tekintetében alaposabban tájékoztat a jó tanulók és az elégtelenek % -ának egymáshoz való viszonya. A kéi osztályzatcsoport megfelelő % -a az egyes iskolafajoknál a következő határok között mozog:

g.	1-2 : 57:82-21:10	4 : 5:56-25:10
rg.	59:16-19:23	6:34-28:40
r.	37:10-19:21	5:79-27:31

Első tekintetre föltűnő, hogy a jó tanulók legmagasabb %-a a g-oknál kisebb, mint a rg-oknál. A tulajdonképpeni helyzet azon-

⁵ A rövidítések: sz==szerzetesi, k=világi katolikus, f=egyéb felekezeti, á=állami, m=magán.

⁶ 1 állami és 2 kir. kat. g.; a bpesti gyak. ki-val együtt: 2.712; 32.04 % 19.33 %.

ban az, hogy a rg-ok között csak egyetlen egy ilyen magas % -ot felmutató i. van, a hozzá legközelebb álló rg. megfelelő %-a már csak 47.64. Különben is a rg-ok között csak 4 intézet (5.6%) rendelkezik 45% -nál több jó tanulóval; evvel szemben 2 g-ban a jó tanulók % -a meghaladja az 55-öt, egyben az 50-et és 4-ben a 45-öt (összesen 25.9 %).

A négy legjobb g:

1. (sz.) 2:205 ; 57.82 ^o/_o, 7.39 ^o/_o
2. „ 2:212 ; 57.33 „ „ , 7.20 „
3. „ 2:294 ; 50.78 „ „ , 5.56 „
4. „ 2:389 ; 47.58 „ „ , 10.29 „

A legrosszabb g. mindkét jegyben a szélső rossz értékeket mutatja fel, a közvetlenül előtte levőkben ez a „szabályos“ megfelelés már nincs meg, innen a középjegyekben megnyilatkozó nagy különbség:

1. (á.) 2-727; 31-50 o/o, 20-03%
2. (k.) 2747; 3038 „ „ , 2029 „
3. (f.) 2-753; 2548 „ „ , 13-55 „
4. (k.) 2-934; 21-10 „ „ , 2510 „

A legjobb és leggyöngébb rg-ok:

1. (á.) 2:727 ; 31.50 ^o/_o, 20.03 ^o/_o
2. (k.) 2:747 ; 30.38 „ „ , 20.29 „
3. (f.) 2:753 ; 25.48 „ „ , 13.55 „
4. (k.) 2:934 ; 21.10 „ „ , 25.10 „

A legjobb és leggyöngébb rg-ok:

1. (sz.) 2:185 ; 59.16 ^o / _o , 7.25 ^o / _o	1. (f.) 2:858; 28.40 ^o / _o , 28.40 ^o / _o
2. „ 2:374 ; 47.06 „ „ , 8.02 „	2. (á.) 2:858; 23.41 „ „ , 20.95 „
3. (á.) 2:382 ; 47.1 „ „ , 8.8 „	3. „ 2:874; 24.76 „ „ , 24.58 „
4. (f.) 2:398 ; 44.37 „ „ , 6.34 „	4. „ 2:875; 23.65 „ „ , 22.95 „
5. (sz.) 2:420 ; 43.26 „ „ , 6.74 „	5. „ 2:882; 23.14 „ „ , 22.87 „
	6. „ 2:886; 25.4 „ „ , 26.6 „
	7. (f.) 2:898; 20.8 „ „ , 21. „
	8. (m.) 2:982; 19.23 „ „ , 27.16 „

A legjobb és leggyöngébb r-k:

1. 2.583 ; 37.10 ^o / _o , 15.72 ^o / _o	1. 2.970 ; 19.75 ^o / _o , 26.75 ^o / _o
2. 2.634 ; 28.26 „ „ , 5.79 „	2. 2.985 ; 19.21 „ „ , 27.31 „
3. 2.639 ; 29.37 „ „ , 7.88 „	

A leányközepiskolák közül az lg. a jobbik:

- lg. 2.125 ; 61.4 ^o/_o, 4.59 ^o/_o, ll. 2.186 ; 57.5 ^o/_o, 4.84 ^o/_o

A leányközepiskolák közül az lg. a jobbik: lg. 2.125; 61.4%, 4.59%, ll. 2.186; 57.5%, 4.84% egymástól való különbségük kisebb, mint a fk-ké: 0.061; 3.9, 0.25 % s így a középjegyekben sincs nagy eltérés. A lg-okéi 1.9 és 2.34, a ll-okéi (egy kiemelkedően jó kivételével) 2- és 2.45 között vannak; a lg-ok 68.2%-a 19 és 2.2 között, e két határ között a ll-ok 43.8%-a, de ez utóbbiak 12.5%-a 2.4 fölött (lg. 0). Az egyes jegyek megoszlásának képe (1. I. tábla): mindkét iskolában a jóknál három uralkodó csoport van; a lg-ok között ezek a 40—50, 50—60, és 70—75% jótanulót felmutató iskolák csökkenő %-a (40.9, 31.8 és 22.7). A ll-ok egyenlően oszlanak meg (31.2 %-kal) a 40-50, 50-60 és 60—70 %-osok között.

Teljesen jelentéktelen a bukottak eloszlásában lévő különbség; alig több a I. javára, mint annak 45 % bukástól mentes iskolája és a 10—15%-os csoport kisebb %-száma (4 5, 11. 6 2). Az egyes jegyek %-ának értékhatárai:

Ig. 1—2:	73.72 — 47.95	4:0°	-----	11.49
II.	75.29 — 41.13			1.18 — 10.95

Megjegyzendő, hogy a I. g-ek közül 5-ben (22.7 %) 70-en felüli a jó tanulók % -a, a II-ok között csak egyben (6.25 %). A két jegy határértékei csak a legjobb II-ban esnek egy iskolára; aránylag kevés iskolában áll szemben egymással a jó tanulók és bukottak bo-ának — egymás hatását lerontó — egyenes aránya.

A legjobb leányközépiskolák:

Ig. 1·929 ; 73·72 ⁰ / ₀ , 3·54 ⁰ / ₀	II. 1·882 ; 75·29 ⁰ / ₀ , 1·18 ⁰ / ₀
1·930 ; 72·41 „ , 1·61 „	2·002 ; 67·74 „ , 1·78 „
1·953 ; 71·03 „ , 1·87 „	2·016 ; 68·60 „ , 6·— „
1·964 ; 70·50 „ , 2·12 „	

a leggyöngébbek :

Ig. 2·329 ; 50·12 ⁰ / ₀ , 8·07 ⁰ / ₀	II. 2·399 ; 41·13 ⁰ / ₀ , 1·61 ⁰ / ₀
2·329 ; 47·95 „ , 4·88 „	2·416 ; 44·25 „ , 7·96 „
2·336 ; 51·96 „ , 11·49 „	2·448 ; 42·— „ , 7·79 „

2. Az osztályok tanulmányi előmenetele.

A f i ú k ö z é p i s k o l á k országos átlaga (I. a II. tábla megfelelő ábráit):

g. I.	2·498 ; 44·41 , 16·44	rg. 2·521 ; 42·4 , 15·78
II.	2·624 ; 37·77 , 19·08	2·546 ; 40·62 , 15·60
III.	2·632 ; 36·31 , 17·67	2·713 ; 32·54 , 19·72
IV.	2·608 ; 36·63 , 15·68	2·719 ; 30·82 , 18·24
V.	2·620 ; 37·69 , 18·45	2·834 ; 27·39 , 24·49
VI.	2·505 ; 42·00 , 13·53	2·756 ; 30·33 , 21·20
VII.	2·544 ; 38·84 , 12·70	2·801 ; 28·40 , 22·73
VIII.	2·373 ; 44·26 , 3·71	2·537 ; 33·61 , 4·07
r. I.	2·699 ; 32·25 , 19·18	
II.	2·666 ; 32·05 , 14·62	
III.	2·882 ; 22·39 , 21·86	
IV.	2·930 ; 19·75 , 22·62	
V.	2·925 ; 22·47 , 26·24	
VI.	2·871 ; 23·45 , 22·24	
VII.	2·902 ; 21·80 , 22·94	
VIII.	2·647 ; 27·60 , 6·09	

Amint az ábrákon isvilágosan látszik, a 3 iskolatípus közös sajátága az, hogy a szélső osztályok jelentékenyen jobbak, mint a középsők. Kiemelkedően jó (g. és r. legjobb) a VIII. és a két alsó közül valamelyik vagy mind a kettő (g I., rg I., II., r II., I.);

jelentékenyen gyöngébbek: g II-V, és r III-VII. Közösen jellemző még mindenütt a VIII.-ban az elégedetlenek aránylag igen kicsiny száma.

A jegyek egymáshoz való viszonya: a legtöbb jó tanuló:

g. (40 ⁰ / ₀ fölött)	I. VIII. és VI. o-ban,
rg. " " " " " "	I. és II. o-ban,
r. (30 ⁰ / ₀ fölött)	I. és II. o-ban;

a legtöbb bukott:

g. (20 ⁰ / ₀ -hoz közel)	II. és V. o-ban,
rg. (20 ⁰ / ₀ fölött)	V., VI. és VII. o-ban,
r. (25 ⁰ / ₀ fölött)	V. o-ban.

Az o-ok átlagos sorrendje:

g.	VIII.,	I.,	VI.,	VII.,	IV.,	V.,	II.,	III.
rg.	I.,	VIII.,	II.,	III.,	IV.,	VI.,	VII.,	V.
r.	VIII.,	II.,	I.,	VI.,	III.,	VII.,	V.,	IV.

Ennek megfelelően az o-ok helyezése:

g.	I. 2.,	II. 7.,	III. 8.,	IV. 5.,	V. 6.,	VI. 3.,	VII. 4.,	VIII. 1.
rg.	1.,	3.,	4.,	5.,	8.,	6.,	7.,	2.
r.	3.,	2.,	5.,	8.,	7.,	4.,	6.,	1.

Az osztályok minősített sorrendje azonban egyetlen intézetben sem felel meg ennek az általános sorrendnek; csak egy-egy o. egyezik meg itt-ott az orsz. átlag alapján nyert sorzámmal.

Még pedig:

a g-ban	a VIII.	o-é az	i-k	35·7 ⁰ / ₀ -ában,
	a II. VI. és VII.	"	"	21·4 "
a rg-ban	az V.	"	"	39·7 "
	az I.	"	"	29·4 "
	a VI. és VII.	"	"	25— "
	a III. és IV.	"	"	22 "
	a VIII.	"	"	17·6 "
a r-ban	a II.	"	"	50— "
	a VIII.	"	"	37·5 "
	a I.	"	"	31·25 "
	a IV.	"	"	25— "

A leányközépiskolák országos átlaga:

lg.	I.	2·062; 66·12, 5·45 ⁰ / ₀	II.	2·099; 62·91, 4·24 ⁰ / ₀
	II.	1·985; 69·77, 3·2 "		2·127; 61·04, 4·25 "
	III.	2·159; 59·13, 4·62 "		2·278; 52·70, 6·87 "
	IV.	2·188; 57·67, 5·26 "		2·221; 54·47, 3·83 "
	V.	2·214; 56·72, 6·5 "		2·234; 56·1, 7·58 "
	VI.	2·149; 59·79, 4·64 "		2·105; 62·47, 4·20 "
	VII.	2·308; 50·87, 7·06 "		2·214; 56·16, 5·69 "
	VIII.	2·096; 60·53, 0·44 "		2·196; 54·1, 0·77 "

A kép itt némileg más, mint a fk-kban (i. a II. tábla megfelelő adatait). Mindenekelőtt az a feltűnő, hogy bár itt is, mind a két lk-ban a többi o-éval szemben a VIII. o-ban igen kicsiny a bukottak száma, nem az a kiemelkedően legjobb o. A lg-ban kiemelkedően jók a szélső o-k (II, I, VIII.) a középsőkkel szemben; a ll-ban ez az eddig minden fajta iskolában tapasztalt szabályszerűség nincs meg, ott csak egy kisebb középső szakasz a leggyöngébb (III.-V.) s ezzel s a valamivel jobb VIII. o-lyal szemben kiemelkednek az I. II. és VI. o-k.

A jó és rossz tanulók eloszlása: legtöbb jó lg. 65% fölött I, II. o.; 11. 60% fölött I, II, VI. o.; legtöbb bukott lg: 7% fölött VII. o.; 6-5% V. o.; 11: 7-5% fölött V. o.; 7%-hoz közel III. o.

Az o-k átlagos sorrendje

lg. II., I., VIII., VI., III., IV., V., VII.
 ll. I., VI., II., VIII., VII., IV., V., III.
 tehát:

lg. I. 2., II. 1., III. 5., IV. 6., V. 7., VI. 4., VII. 8., VIII. 3.
 ll. I., 3., 8., 6., 7., 2., 5., 4.

Ennek megfelelő konkrét sorrend nincs.

Megegyezések az orsz. átlagok által nyert sorrenddel:

a lg-ban	a	II. o sorszáma az i-k	42·1 ⁰ / ₀ -ában,
	a	VI. és VII. o-é	36·8-36·8 ⁰ / ₀ -ában,
	az	I. o-é	26·3 ⁰ / ₀ -ában,
	a	IV. és V. o-é	15·8-15·8 ⁰ / ₀ -ában,
	a	VIII. o-é	10·5 ⁰ / ₀ -ában, „
	a	III. o-é	5·3 ⁰ / ₀ -ában; „
a ll-ban	az	I. o-é	36·8 ⁰ / ₀ „ „
	a	VI. és VII. o-é	23·1-23·1 ⁰ / ₀ -ában,
	a	III. és V. o-é	15·4-15·4 ⁰ / ₀ „ „
	a	II. IV. és VIII. o-é	7·7-7·7 ⁰ / ₀ „ „

3. Az érettségi vizsgálat.

A fi ú k ö z é p i s k o l á k b a n az érettségi vizsgálatot (ér) tettek országos átlaga:

együtt: 2·483 ; 43·49⁰/₀ , 13·49⁰/₀

g. 2·319 ; 52·56 „ „ , 10·76 „

rg. 2·553 ; 39·72 „ „ , 14·79 „

r. 2·565 ; 38·45 „ „ , 14·23 „

Ezeken belül az egyes iskolafenntartók szerint:

sz g. 2·174 ; 60·30⁰/₀ , 7·43⁰/₀ , rg. 2·341 ; 49·25⁰/₀ , 8—⁰/₀

k. 2·406 ; 45·35 „ „ , 8·72 „

f. 2·456 ; 46·87 „ „ , 15·96 „ , 2·583 ; 38·46 „ „ , 15·95 „

á. 2·42 ; 44·54 „ „ , 8·82 „ „ , 2·601 ; 37·44 „ „ , 16·28 „

A g-ok közül itt a f-ek állanak utolsó helyen, a rg-ok sorrendje ugyanaz, mint az általános előmenetelé (áe); de a f-ek

és á-ak eredménye gyengébb, mint a r-k atlagáé. A r-gok közül legutolsó helyre kerül a két magánkézben levő i. (együtt: 2.621; 22—, 36—%), közülük azonban csak az egyiknek eredménye igen gyenge (3.256; 13.51,45.94%), a másiké a sz-ek és k-ké között van. A rg. és r. között a különbség kicsiny. A legmagasabb és legalacsonyabb % -ok:

g. 1—2:	74.14, 29.03	4:0, 37.04
rg.	84.61, 12—	0, 45.94
r.	73.53, 20.51	0, 33.33

A középszámok:

g.	1.888—2.885
rg.	1.731—3.22
r.	1.937—3.00 között.

A minősített sorrendben a g-k közül az első 9 helyet sz-ek, az utolsó ötöt 4 f. és egy á. foglalják el. A rg. közül 6 sz. elől van (1.—15. sorsz.) 2 a sor 3. negyedében, a többi (2) a középen; az á-ak és f-ek az egész soron keresztül váltogatják egymást; az utolsó 10 között 5 á. 4 f. és 1 magánrg. van. A l e á n y i s k o l á k adatai:

lg.	2.066; 65.49, 47 %
11.	2.187; 59.08, 7.42 „

Az egyes jegyek szélső értékei:

lg. 1—2:	92.31, 48.27	4:0, 12.9
11	86.67, 27.27	0.2424

A középszámok a lg-ban 1.165—2.379, a 11-ban 1.7—2.727 között vannak.

A VIII. o. előmenetelével szemben az érettségi eredménye, kivéve a rg-ot, valamivel jobb; minden fajta ki-ban nagyobb az érettségien a jó tanulók száma, azonban a bukottak nagyobb % -a ellensúlyozza (a rg-ban lerontja) a jók emelkedését. A legalább is jól érettek száma az osztályvizsgálat jó tanulóival szemben az 5 ki-ban a következő % -okkal emelkedett:

g.	8.3 , rg. 6.11, r. 10.85, lg. 496, 11. 4.90; a bukottaké
	7.05, 10.72, 8.14, 4.26, 6.65.

Roszbabb az érettségi eredménye:

a g-ok	33.3 % -ában (3 sz, 6 f.)
rg „	45.6 „ „ (14 á, 10f.,4k, 2 sz., 1 m.)
r-k	43.8 „ „ (7)
lg-ok	27.8 „ „ (5)
11. „	308 „ „ (4)

Van ezenkívül még 12 g. (44.4%), 25 rg. (36-8%), 7 r. (43.8), 5 lg. (27.8%) és 2 11.(15.4%), ahol az eredmény ugyan jobb, de a bukottak % -a nagyobb. A fk-kban elég gyakori a bukásoknak 10—20%-kal való emelkedése, elvértve 30—40%-os is akad; a lk-kban a gyakoribb 10% körüli emelkedés mellett csak

egyetlen egy esetben találkozunk a bukások számának 20 % -on fölülr menő gyarapodásával.

4. Az egyes tárgyakban tanúsított előmenetel.

A tárgyaknak az egyes ki-kban való helyzetét, egymáshoz való viszonyát szemléltetik a III. tábla rajzai. A humánus (h.) és reális (r.) tárgyak összesített képét a IV. tábla ábrái mutatják.

A fiú középiskolákban általában mindenütt jobb a r. tárgyak eredménye, mint a h-oké. A viszonyt a középjegyek különbségemutatója s ez — mindenütt a r. tárgyak javára — a következő:

g.	0.080
rg.	0.068
r.	0.059
együtt	0.069

A két tárgycsoport közötti különbség — a IV. tábla megfelelő két görbéjének egymástól való távolsága — nem állandóan egyenlő, sőt meglehetősen változatos nagyságú. Legnagyobbak a különbségek a g-ban, de nem sokkal kisebbek a rg-ban sem, legjobban közeledik a két vonal viszonya a párhuzamoshoz a r-ban. A g-ban a h. és r. tárgyak az alsó 4. o-ban állanak legtávolabb egymástól; különösen az első kettőben (a középjegyek különbsége: I. 0.174., II. 0.187; a másik kettőben, 0.133., 0.127), ezután fokozatosan csökken (0.044-0.029), míg végre a VIII. o-ban a viszony megfordul; ott u. i. a h. tárgyak eredménye 0.084-yei jobb. A rg-ban az I. és II. o-on kívül (0.160, 0.156) még elég nagy a különbség a VI. o-ban (0-140), kisebb a III. és IV. o-ban (0.09 és 0.083), legkisebb a VII. és V. o-ban (0.015 és 0.006); a VIII. o-ban itt is megfordul a viszony, a h. tárgyak eredménye 106-dal jobb. A r-ban 0-1-nyi különbség nincsen; legnagyobb a II. o-é (0.092), közepes a IV. és VIII. o-é (0.083, 0.050) és legkisebb az I.-é (0.009).

A két tárgycsoport közötti különbséget az idézi elő, hogy a kifejezetten „nehéz“ tárgyak mellett (nyelvek, mennyiségtan) a r. tárgyak között — különösen az 1-k alsó és középső szakaszában — több jó eredményt felmutató „könnyű“ tárgy van, mint a h. tárgyak között.

A g-ban a tárgyak összesített görbéje a 8 esztendőt két egymástól erősen eltérő, de önmagában eléggé egységes szakaszra bontja: a két, kisebb hullámzást mutató gyengébb alsó és jobb felső (I.-V, VI.-VII.) szakasz között nagy a színvonalkülönbség. Nem ilyen nyugodt ennek az iskolafajnak vonala, ha az egyes tárgycsoportokat külön nézzük. Kettejük között a legnagyobb szélsőségek az I. o-ban vannak; ennek oka a latin igen gyönge eredménye mellett az igen jó természetrajz és a többi osztályéhoz képest elég jó mennyiségtan. A II. o-ban mindkét tárgycsoport alacsonyabb

szinten van — tárgyak szempontjából ez a leggyengébb o. —; a h. tárgyak nagyobb arányú eséséhez itt kétségtelenül a német is hozzájárult, a latin u. i. némileg emelkedett. A III. o. általános színvonala magasabb; a két tárgycsoport színvonal-különbségének csökkenését a magyar emelkedése mellett a történelem jó eredményének kell tulajdonítanunk, hiszen mind a német, mind a latin eredménye gyengébb lett; a reáliák kisebb emelkedését itt a természetrajz hiánya magyarázza. A IV. o-ban rosszabb az eredmény; különösen a magyar és mennyiségtan estek erősen, a kétféle tárgycsoport közötti különbség alig változott. Az V. o-ban erősen közeledik a két csoport egymáshoz; a humaniorák eredménye emelkedik, a reáliáké erősen esik; ez a süllyedés azonban csak látszólagos, oka egyedül a „könnyű“ földrajznak kiesése. A két következő — VI., VII. — o. színvonala majdnem egyenlő, a két tárgycsoport még közelebb került egymáshoz. A VI. o-ban a h. tárgyak mindegyike emelkedett, a r. tárgyak közül csak a mennyiségtan esett keveset. A VII. o-ban egyedül a latin emelkedett, minden más nyelv süllyedt; a reáliáknál a nagyon kis középszámú földrajz egyensúlyozza az elég magas számértékű fizikát s az alig emelkedő mennyiségtant. A VIII. o-ban mindkét csoporton belül általános a javulás; hogy ebben az egyetlen o-ban a reáliák mutatkoznak gyengébbeknek, annak a filozófia igen jó eredménye mellett az is oka, hogy a reáliák közül minden könnyebb tárgy kiesett.

A rg-ban a tárgyak összesített görbéje meredeken emelkedik az I.-V. o-ig s ezen túl is elég jelentős különbségek között mozog. Általános jelleg: 4-szer megismétlődő szélsőségek (I.-V., V.-VI. VI.-VII., VII.-VIII.), melyek közül az I. és V. közötti a legnagyobb. Ugyanígy jellegűek általában — különösen az I.-V. és V.-VIII. viszonyát illetően — a latin, német, második idegen nyelv és a mennyiségtan görbéi, ezek döntik el az általános irányt. Közben kétszer (V. és VII. o.) a két tárgycsoport különbsége teljesen jelentéktelenné zsugorodik össze. Már a III. o-ban is eléggé csökken a kétféle tárgy különbsége, ennek oka a reális tárgyak nagyobb mérvű süllyedése; a már az előző o-ban meglévő reális tárgyak általános emelkedéséhez hozzájárul a kis számértékű természetrajz kiesése s helyette az ennél jóval nehezebb fizika fellépése; a h. tárgyaknál a történelem és latin egyensúlyozzák egymást, a német esését pedig enyhíti a magyar. Ugyanez — a reáliák eredményének gyöngülése — az oka a két tárgycsoport alig eltérő színvonalának az V. o-ban. A humaniorák esésének fokozatai eddig mindenütt — s itt is — meglehetősen hasonlóak; a reáliáknál ez a második nagy süllyedés, amelynek általános oka a mennyiségtannak majdnem következetes meredek vonala ezen a szakaszon. Ehhez itt még az is hozzájárul, hogy a természetrajzban jelentkező javulást lerontja a földrajz hiánya. A VI. o-ban az erős emelkedéssel

a két tárgycsoport közötti különbség növekedése jár: feltűnően javulnak a reáliák, nem annyira a mennyiségtan, mint inkább a természetrajz; ezenkívül pedig itt újból megjelenik az eredmény tekintetében élen járó földrajz. A h. tárgyakat az idegen nyelvekben elért eredmény erős javulása jellemzi. A VII.o. képe: általánosan gyöngébb eredmény és a két színvonal közelsége. A előbbi o-lyal való ellentét oka megint a r. tárgyak erősebb változása, itt nagyobb romlása, aminek oka a földrajz jelentékeny esése, a természetrajz kiesése; mindezt csak erősíti a nehezebb fizika, a mennyiségtan némi gyöngülése. A h-ák közül erősebben csak a második idegen nyelv és a magyar eredménye esett. A VIII. o.: a rendes meredek vonalú emelkedés mindenütt. A két tárgycsoport viszonyának megfordulását (a h. tárgyak eredménye jelentékenyen jobb,) itt is jórészt a filozófia okozza, azonkívül a történelem, magyar és a második idegen nyelv.

A r-ban a tárgyak közös mélypontja a III. o-ban van; ez egyben a reáliáké is, csak a humanioráké tolódik el a IV. o-ra. Legmeredekebb mindegyik görbe a II. és III. között, utána a VII-VIII., majd az V.-VI közötti vonalrészek csökkenő meredeksége következnek. Egyébként a III. (ill. IV.) o-tól a felfelé haladás állandó és eléggé fokozatos; az élen a VIII. o mellett a II. o. van. Ebben az iskolafajban a két tárgycsoport görbéjének iránya két helyen tér el egymástól: az I. és II., a III. és IV. o. között; s így a két tárgycsoport különbsége a II. és IV o-ban a legnagyobb. A II. o-ban a h. tárgyak (német) eredménye esik, a r. tárgyak mindegyike jobb eredményű az I. o-énál; ott a geometria és különösen a mennyiségtan rosszabb eredményét csakis a földrajz ellensúlyozza annyira, hogy a két tárgycsoport egészen közel kerülhetett egymáshoz. A IV. o-ban minden nyelvi tárgy eredménye rosszabb, mint a III.-ban, tvvel szemben a reáliák emelkedése már itt megkezdődik. Az ezután következő majdnem egyenlő lépésekben való haladásban az egyes tárgyak nem egyenlő mértékben vesznek részt: a h. tárgyak közül a VI. o.-ban csak a második id. nyelv gyöngébb valamivel, a VII. o-ban viszont a német és a magyar. Ott a német volt jelentékenyen jobb, itta második id. nyelv.

A VIII. o-ban ismét két tárgy (történet, második id. nyelv) gyöngéob a többinek igen erős javulásával szemben. A reáliák közül sem a mennyiségtan, sem a geometria nem állandóan emelkedők: az elsőnél az V. o. mellett a VII.-ben van jelentősebb esés, a geometriánál pedig a VI. o-ban; a többi tantárgy ezen a szakaszon állandóan emelkedik.

Az egyes tárgyakban elért eredmények összehasonlításához szolgáljon kiindulópontul a tárgyaknak az összesített középjegyek alapján egybeállított sorrendje:

1. filozófia	2·031,	g. 1.	rg. 1.	r. 2.
2. természetrajz	2·046,	2.	2.	1.
3. földrajz	2·105,	3.	3.	3.
4. történelem	2·139,	3.	4.	4.
5. görög	2·220,	5.	—	—
6. magyar	2·244,	4.	6.	6.
7. természettan	2·245,	4.	5.	8.
8. vegytan	2·314,	—	—	5.
9. r. és ábr. geom.	2·342,	—	—	7.
10. német	2·386,	6.	8.	9.
11. második id. nyelv	2·399,	—	7.	10.
12. mennyiségtan	2·436,	7.	9.	11.
13. latin	2·443,	8.	10.	—

Amint látható, az egyes iskolafajokon belül csak jelentéktelenebb eltérések vannak.

A tantárgyak helye az egyes iskolákban:

Magyar nyelv és irodalom :

g. 1.	VIII.,	2. VI.,	3. VII.,	4. III.,	5. V.,	6. I.,	7. IV.,	8. II.
rg.	VIII.	I.	II.	VI.	III.	V.	IV.	VII.
r.	VIII.	II.	I.	VI.	III. = V.	VII.	IV.	

tehát :

g. 1.	6.,	II. 8.,	III. 4.,	IV. 7.,	V. 5.,	VI. 2.,	VII. 3.,	VIII. 1.
rg.	2.	3.	5.	7.	6.	4.	8.	1.
r.	3.	2.	5.	8.	6.	4.	7.	1.

Latin nyelv és irodalom :

g. 1.	VIII.,	2. VII.,	3. VI.,	4. V.,	5. II.,	6. III.,	7. I.,	8. IV.
rg.	VIII.	III.	VI.	VII.	IV.	V.	—	—

tehát :

g. 1.	7.,	II. 5.,	III. 6.,	IV. 8.,	V. 4.,	VI. 3.,	VII. 2.,	VIII. 1.
rg.	—	—	2.	5.	6.	3.	4	1.

Görög nyelv és irodalom :

g. 1.	VIII.,	2. VI.,	3. VII.,	4. V. ;	tehát V. 4.	VI. 2.,	VII. 3.,	VIII. 1.
-------	--------	---------	----------	---------	-------------	---------	----------	----------

Német nyelv és irodalom :

g. 1.	VIII.,	2. VI.,	3. VII.,	4. II.,	5. V.,	6. IV.	7. III.,	8. —
rg.	VIII.	I.	II.	VI.	VII.	III.	IV.	V.
r.	VIII.	I.	II.	VI.	VII.	III.	V.	IV.

tehát :

g. 1.	—	II. 4.,	III. 7.,	IV. 6.,	V. 5.,	VI. 2.,	VII. 3.,	VIII. 1.
rg.	2.	3.	6.	7.	8.	4.	5.	1.
r.	2.	3.	6.	8.	7.	4.	5.	1.

Második idegen nyelv és irodalom :

rg. 1.	VIII.,	2. VI.,	3. V.,	4. VII.
r.	VII.	VIII.	V.	III., 5. VI., 6. IV.

tehát:
 rg. III. —, IV. —, V. 3., VI. 2., VII. 4., VIII. 1.
 r. 4. 6. 3. 5. 1. 2.

Történelem:
 g. 1. VII., 2. VI., 3. VIII., 4. V., 5. IV., 6. III.
 rg. VIII. VII. VI. V. = IV. III.
 r. VII. VI. VIII. V. IV. III.

tehát:
 g. III. 6., IV. 5., V. 4., VI. 2., VII. 1., VIII. 3.
 rg. 6. 5. = 4. 3. 2. 1.
 r. 6. 5 4 2. 1. 3.

Földrajz:
 g. 1. VII., 2. IV., 3. III., 4. I., 5. II.
 rg. VI. VII. IV. II. I., 6. III.
 r. VII. VIII. IV. II. I. III.

tehát:
 g. 1. 4., II. 5., III. 3., IV. 2., VII. 1.
 rg. 5. 4. 6. 3., VI. 1., VII. 2.
 r. 5. 4. 6. 3. VII. 1., VIII. 2.

Természettudományok:
 g. 1. VI., 2. I., 3. II., 4. V., 5. IV.; tehát: I. 2., II. 3., IV. 5., V. 4., VI. 1.
 rg. II. I. VI. V. IV. 2. 1. 5. 4. 3.
 r. VII. II. VI. I. V. 4. 2. V. 5., VI. 3., VII. 1.

Vegytan:
 r. 1. VI., 2. IV., 3. V.; tehát: IV. 2., V. 3., VI. 1.

Természetrajz:
 g. 1. III., 2. VIII., 3. VII.; tehát: III. 1., VII. 3., VIII. 2.
 rg. III., VIII., VII. 1. 3. 2.
 r. VIII., III., VII. 2. 3. 1.

Mennyiségtan:
 g. 1. VIII., 2. I., 3. III., 4. II., 5. VII., 6. V., 7. VI., 8. IV.
 rg. I. VIII. II. III. IV. VI. VII. V.
 r. VIII. II. I. VI. IV. III. V. VII.

tehát:
 g. I. 2., II. 4., III. 3., IV. 8., V. 6., VI. 7., VII. 5., VIII. 1.
 rg. 1. 8. 4. 5. 8. 6. 7. 2.
 r. 3. 2. 6. 5. 7. 4. 8. 1.

Rajzoló és ábrázoló geometria:
 r. 1. VIII., 2. II., 3. VI., 4. V., 5. IV., 6. VI., 7. I., 8. III.

tehát:
 I. 7., II. 2., III. 8., IV. 5., V. 4., VI. 6., VII. 3., VIII. 1.

Az egyes tárgyakból bukottak % -a a következő határok között mozog:

g. 0 — 11.7
 rg. 033 — 12 —
 r. 08 — 11.6

Legtöbb a bukás g-ban és rg-ban latinból, németből és mennyiségtanból; a r-ban németből, második idegen nyelvből mennyiségtanból és geometriából; %-ban:

g. latin: 117—31	rg. mtan: 120—65	r. mtan: 11.6—4.4
német: 84.26	latin: 10.3—6.8	2. 1. ny.: 9.4—4.8
mtan: 8.0—5.2	német: 9.1—5.4	német: 8259
		geom.: 71 — 1-6

Legkisebb a bukások %-a a filozófián kívül a természetrajzból.

A leányközépiszkolákban ah. és r. tárgyak (1. a IV. t. bla megfelelő ábráit) különbsége igen kicsiny; a lg-ban a reáliák anynyival jobbak (0-014), amennyivel a 11-ban rosszabbak. A különbség kicsiny volta különösen a lg-ban feltűnő, ahol a két tárgycsoport görbéje — többször keresztezve egymást — a legtöbb o-ban igen közel áll egymáshoz. A középjegyek különbsége egy esetben sem éri el a 0.1 -et; csak az 1. o-ban több 0.05-nél (a r. tárgyak eredménye gyöngébb 0.087-del); ez a különbség a 11. o-ban csökken (0.041), a III-ban a két görbe összeér s ezután állandó a jelentéktelen különbség (0.026 és 0.019 között). A felső o-ok közül háromban (V., VII., VIII.) a h. tárgyak görbéje magasabb.

A 11. vonala általában is nagyobb ellentétek között mozog s ott a különbségek — különösen a felső o-okban — nagyobbak.

A nyolc o. két szakaszra tagolódik, a 4 első o-ban, különösen az 1.-ben nagy a különbség (0.07), legkisebb a III.-ban (0.013); itt a r. tárgyak vonala van magasabban. Az V.-től kezdve a h.-ák középjegyje lesz mind nagyobb; a távolság az V. o-ban még nagyon kicsiny (0.009), de a VII. o-ban már 0.141, s csak a III. -ban csökken 0.044-re.

A lg-ban tapasztalt kisebb különbségeknek az az oka, hogy ott a h.-ák vonalai — az egyetlen latin kivételével — mind egy kisebb szélességű középső szakaszra esnek: anyanyelv, modern nyelvek s történelem között nincs nagy különbség. Nagyobb szélsőségeket csak a r. tárgyaknál látunk. A tárgyak összesített görbéje három határozottabb mélypontot mutat (VII., III., IV.,). A lil. o. mindkét tárgycsoportban megnyilatkozó rosszabb eredménye egyrészt a magyar és német nyelv függvénye, másrészt a mennyiségtané (ehhez járul a kis középszámú természetrajz hiánya). A IV. o-ban a h. tárgyak oldalán alig javul a magyar s rosszabbodik a német eredménye; a r. tárgyak oldalán emelkedett a mennyiségtan. A VII. o-ban a latin, második id. nyelv, magyar és mennyiségtan eredménye gyenge. A latin különben is már az V. o-tól kezdve érezteti hatását; ott és a VI. o-ban csak a többi h. tárgy magasabb színvonala ellensúlyozza.

A 11-ban az V. o-ig a lg-nál valamivel szélesebb, de még elég kis terjedelmű szakaszra esnek a h.-ák görbéi, a felsőbb o-okban azonban közülük különösen a magyar, történelem, művészettörténet és filozófia emelkednek erősen a kisebb középszámok magaslatára. Itt a reáliákkal való párhuzamos haladást az igen mélyen levő, a legnehezebb h. tárgynál is mélyebbre menő mennyiségtannal szemben a könnyű reáliák nagyobb szerepe biztosítja. A két tárgycsoport viszonyának megfordulását a h.-ák meredek emelkedése okozza. Általában a középső o-ok (11.—V.) minden tekintetben gyöngébbek; itt van a két mélypont (111. és IV.). A két idegen nyelv mélypontjai ezek s innen emelkedik a h.-ák csoportja meredeken fölfelé. A reáliáknál ilyen emelkedés nincsen s ezek egészen a Vili. o-ig középső magasságon maradnak; ennek oka különösen a mennyiségtannak meglehetősen alacsonyan járó vonala.

A tárgyak sorrendje:

1. művészettörténet	1'676	lg. —	II.	1.
2. filozófia	1'696	1.		2.
3. természetrajz	1'745	2.		3.
4. földrajz	1'816	3.		4.
5. történelem	1'827	4.		5.
6. magyar	1 885	5.		6.
7. természettan	1'896	6.		7.
8. német	1'945	7.		8.
9. 2-ik id. nyelv	1'959	8.		9.
10. mennyiségtan	2'034	9.		10.
11. latin	2'043	10.		—

A sorrend ugyanaz, mint a fiúiskolákban.

A tárgyak eredménye az egyes o-okban:

Magyar nyelv és irodalom:

lg. I. VIII., 2. II., 3. VI., 4. V., 5. VII., 6. IV., 7. III., 8. I.
II. VIII. VI. VII. II. I. III. IV. V.

tehát:

lg. I. 8., II. 2., III. 7., IV. 6., V. 4., VI. 3., VII. 5., VIII. 1.
II. 5. 4. 6. 7. 8. 2. 3. 1.

Latin nyelv és irodalom: —

lg. I. VIII., 2. VI., 3. V., 4. VII.; tehát: V. 3., VI. 2., VII. 4., VIII. 1.

Német nyelv és irodalom:

lg. I. VIII., 2. II., 3. V., 4. VII., 5. I., 6. VI., 7. III., 8. IV.
II. I. VI. II. = V. VIII. VII. IV. III.

tehát:

lg. I. 5., II. 2., III. 7., IV. 8., V. 3., VI. 6., VII. 4., VIII. 1.
II. 1. 3. 8. 7. 4. 2. 6. 5.

Második idegen nyelv és irodalom:

lg. 1. VIII., 2. VI., 3. V., 4. IV., 5. VII., 6. III.
 ll. VIII., VII., III., VI.; V; IV.

tehát:

lg. III. 6., IV. 4., V. 3., VI. 2., VII. 5., VIII. 1.
 ll. 3. 6. 5. 4. 2. 1.

Történelem:

lg. 1. VIII., 2. VII., 3. V., 4. VI., 5. III., 6. IV.
 ll. VII., VI., V., IV., VIII., III.

tehát:

lg. III. 5., IV. 6., V. 3., VI. 4., VII. 2., VIII. 1.
 ll. 6. 4. 3. 2. 1. 5.

Művészettörténet:

ll. 1. VII., 2. VI., 3. V., 4. VIII.; tehát: V. 3., VI. 2., VII. 1., VIII. 4.

Földrajz:

lg. 1. VIII., 2. II., 3. III., 4. IV., 5. I.
 ll. VIII. I. III. IV. II;

tehát:

lg. I. 5., II. 2., III. 3., IV. 4., VIII. 1.
 ll. 2. 5. 3. 4. 1.

Természetráajz:

lg. 1. II., 2. I., 3. VI., 4. VII., 5. V.
 ll. I. VI. VII. II. V., 6. III.

tehát:

lg. I. 1., II. 2., III.—, V. 5., VI. 3., VII. 4.
 ll. 1. 4. 6. 5. 2. 3.

Természetan:

lg. 1. VIII., 2. IV., 3. VII.; tehát: IV. 2., VII. 3., VIII. 1.
 ll. IV. VIII. VII. 1. 3. 2.

Mennyiségtan:

lg. 1. II., 2. I., 3. IV., 4. VIII., 5. VI., 6. III., 7. V., 8. VII.
 ll. I. IV; II. V. VIII. VII. III. VI.

tehát:

lg. I. 2., II. 1., III. 6., IV. 3., V. 7., VI. 5, VII. 8., VIII. 4.
 ll. 1. 3. 7. 2. 4. 8. 6. 5.

A bukottak % -ának határértékei:

lg. 0 — 3·07; ll. 0 — 4·08.

Legnagyobb az elégtelenek % -a a következő tárgyakból:

lg. latin 3·07 - 0·28; ll. 2. id. nyelv 4·08 - 0
 mtan 2·79 - 0·14 német 3·65 - 0
 német 2·21 - 0·14 mtan 2·78 - 0

Legkisebb:

lg. fil. 0
 földr. 0·65 - 0 ll. mtv.-tört. 0·43 - 0
 fil. 0·51 - 0
 termr. 0·64 - 0

III. AZ ADATOK ÉRTELMEZÉSE.

1. Az előzőekben közölt statisztikai adatok a középfokú oktatás eredményére vetnek némi fényt, természetesen csakis tájékoztatásul kívánnak szolgálni az eredmény megítéléséhez. Minden szakértő jól tudja, hogy az érdemjegyekben kifejezésre jutó értékelés sem a tanító munkáját, sem annak minőségét, sem pedig a tanuló szellemi gyarapodását, tehát az oktatás igazi eredményét nem méri, hanem a szó teljes értelmében csak osztályozza, bizonyos durvább és sok tekintetben külsőleges jellegű minősített csoportokba osztja a növendékeket abból a szempontból, hogy azok milyen mértékben tudtak megfelelni az illető iskola, az illető tantárgy és az illetékes tanár által fölállított követelményeknek. Csak ezekre, a tanítás munkáján kívül állók számára is hozzáférhető adatokra támaszkodhattunk, s így a dolog természeténél fogva nem is lenne jogos ez adatok világánál ítéletet mondani valamelyik iskola vagy általában a középiskolai oktatás értékéről. Ezért nem is neveztem meg ez egyes iskolákat.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy a feldolgozott adatokat csak nagy óvatossággal szabad értelmeznünk. Óvatosságra int nemcsak az adatok természete, hanem különösen az a körülmény, hogy csak egyetlenegy esztendő érdemjegyei állanak előttünk. Ez egy esztendő adatainak feltárásával, a velük kapcsolatos kérdések megbeszélésével csak indítást akartunk adni ehhez hasonló, hosszabb időre kiterjedő, az egyes iskolák adataiban esetleg állandó sajátosságokat is felismertető vizsgálódásokra.

Mindaz, ami itt következik, eszerint semmiféle vonatkozásban sefti végső eredmények levonása, hanem elsősorban problémák kitűzése, még egyelőre megoldatlan kérdések magunk elé állítása, s csak itt-ott egy-egy szerény igényű, megerősítésre vagy helyesbítésre váró következtetés. Minden, a tényeket magyarázó megállapítás természetesen nem az egyes iskolákra, hanem a középiskolai oktatás egészére, az iskolák nagyobb csoportjaira, az iskolafajokra vonatkozik; egyes iskolák növendékeinek előmeneteléről kevés szó eshetik.

A fk-k tanulmányi előmenetele általában nem mondható jónak. A középjegy országos átlaga minden iskolafajban fölötte áll 2.5-nek; a növendékek nagy része (60.73 %) vagy gyenge (elégséges), vagy rossz, bukással küzködő tanuló. A megvizsgált 115 fk. közül csak 5 olyan van (4.3 %) ahol, a jó tanulók száma meghaladja az 50%-ot, s 25 olyan (21.7 %) ahol számuk 40 és 50 % között van. Az iskolák 69.6% -ában tehát a gyenge vagy bukott tanulók % -a meghaladja a 60-at. Ha eléggé szerény mértékkel ama fk-k eredményét, amelyeknek középjegye 23 alatt van, jónak, a 23 és 2.7 közöttiekkel rendelkezőkét kielégítőnek, az

azon felüliekét pedig gyengének minősítjük, akkor a fk-k 4.3 % -a jó, 32.1 %-a pedig gyenge.

Sokkal kedvezőbb képet mutatnak a lk-k: általános eredmény jó (2.125, 2.186), az elégségesek és elégtelenek %-a pedig alig haladja meg a 40-et. A 38 lk. közül csak 6 olyan van (158 %), amelyben a jó tanulók nem érik el az 50 % -ot, velük szemben áll azonban 11 olyan iskola (28.9%), ahol azok száma 65%-on felül van. A lk-k 76.31 %-a, tehát több mint $\frac{3}{4}$ -e, jó eredményű; gyenge előmenetelű leányiskola pedig nincsen.⁷

Az általános színvonalnak ez a fk-kban tapasztalható alacsony volta, a közepes és gyenge tanulóknak ez az uralkodóan nagy tömege döntő befolyással van a tanítás munkájára, sőt annak eredményére is. Nemcsak az iskolai nevelőre hat nyomasztóan és sokszor bizony eikedvetlenül az állandó szélmalomharc, a gyengékkel, közönyösökkel, tehetségtelenekkel folytatott, állandóan megismétlődő, sikertelen küzdelem, hanem, amint erről egyik É. panaszkozik is, nem kívánatos irányba, éppen a gyenge tanulók tömege felé tolja el az alkalmazkodás súlypontját. Ha ismerjük az iskolában folyó, kifejezetten tömegtanításnak azt a törvényét, mely szerint az a tanítás jelzett jellegétől kényszerülten az átlaghoz, a nagyobb száma által uralkodó többséghez kénytelen igazodni, akkor a fk-k legnagyobb számára nézve érvényesnek kell tartanunk az egyik igazgatónak megállapítását: „A jó tehetségek nem tudnak kialakulni, nem kapnak erejükhöz mért táplálékot. Minden tanító munkát, fáradságot az á lagon aluli tömeg-tehetségek szívnak magukba, amelyeknek semmi különösebb szellemi igényük nincsen.“ Hogy ez mit jelent a középiskolai oktatásra nézve, az további fejtegetésre nem szorul; teljesen igaza van az említett intézet igazgatójának, aki ennek a „pedagógiai devalvációnak következményeképpen attól fél, hogy „a középiskola elveszti eddigi színét, jellegét, magasabb szellemi életre előkészítő céljait“ (Bpest I. k. ciszt g.). Arra a kérdésre természetesen, hogy a középiskolának ez a jellege, ezek a céljai valamikor is megvalósíthatók vagy legalább is megközelíthetők voltak-e a múltban, vagy hogy a tapasztalat útmutatása szerint remélhető-e mindez a jövőben, egy esztendő adatainak birtokában felelni nem tudunk.

Ebben a tekintetben a lk-kban nincs baj; ott, azoknak leg-többjében éppen a jó tanulók nagyobb tömege adhat kívánatosan nagyobb lendületet a tanító munkájának és mélyítheti azt el.

3. Maga az a tény, hogy a lk. eredménye jobb a fk-énál, nem meglepő. Minden valószínűség szerint eddig is benne volt az iskola kérdéseivel foglalkozók köztudatában, talán csak a különbség nagysága nem volt ismeretes.

¹ A fk-kba bejáró vagy ott vizsgálatot tevő 973 leánymagántanuló eredménye még valamivel jobb: 2.122; 63—, 6.68 %.

Éppen az előmenetelben megállapított nagy eltérés figyelmeztet arra, hogy itt minden valószínűség szerint alapvető különbségről van szó. Ennek a különbségnek megítélésében talán nem szabad nagy jelentőséget tulajdonítanunk a két nem ifjúsága között is kétségtelenül fennálló élet- és lélektani különbségeknek. Nem szabad talán azt sem mondanunk, hogy a leánytanulók átlaga mindig szorgalmasabb, kötelességtudóbb vagy éppen talán tehetségesebb, mint a fiuké. Anélkül, hogy ilyen nem is minden vonatkozásában igazolt általánosításokba tévednénk, annyit mindenesetre meg kell jegyeznünk, hogy valamilyen befolyással a két fél iskolai eredményére a nemi különbségeknek is kell lenniök. Hatással lehet erre ezenkívül még a leányok fejlődési tempójában tapasztalható gyorsaság is. A leányok nagyobb része már a középiskola 8 éve alatt is jobban megállapodik. Ha nem vehetjük is a nőnél sem a 18-19. esztendő t a teljes kifejlődés határának, annyi mindenesetre kétségtelen, hogy a leányok ebben a korban közelebb állanak a teljes kifejlődéshez, mint a fiúk. Döntőbb jelentőségűek azonban mindenesetre a társadalmi tényezők. Pontos adataink ugyan arra nézve nem állanak rendelkezésünkre, hogy milyen, esetleg mennyire más társadalmi rétegek tagjaiból tevődik össze a leányiskolák növendék-serege. De itteni szempontunkból tulajdonképpen nem is ez a fontos. *A különbség legfontosabb oka szerintünk az, hogy már maguk a szülők is nagyobb válogatással küldik leányaikat középiskolába, mint fiaikat.* 1k-ba már eredetileg is inkább a jobb tehetségűek, a tanítás eredményét illetően több reménnyel kecsegtető gyermekek kerülnek.

A szülők felfogásában a fk. hovatovább a mindenféle magán- és közhivatali életpályákra özönlő tömegek egyetlen oktató intézménye lesz. Fiúgyermekét csak az küldi polgári iskolába, akinek bármily okból is meg kell alkudnia a helyzettel. Ilyen megalkuvásra a szülőnek leánygyermekével szemben nincs szüksége, mert a leánynak életpályára való nevelése még ma sem olyan széles körben követelő szükséglet, mint a fiúgyermeké. E mellett a leányoknál még igen sok követelményt kielégít a polgári leányiskola elvégzése s így minden, itt csak érintett s a szülői elhatározást befolyásoló tényező a mellett szól, hogy a szülők nagyobb körültekintéssel, az arravalóság alaposabb mérlegelésével küldik leányaikat középiskolába, mint fiaikat. A 1k. tehát már eredetileg is jobb tanuló-anyagot kap.

4. Ilyen fajta megfontolások értelik meg a fk. és lk. egyes alakjai között mutatkozó, a most említetteknel jóval kisebb különbségeket is. Az általános középiskola mindinkább a rg. lett. Ahol mód van rá, ott a szülők fiaikat ebbe az iskolába küldik. Azoknak a szülőknek egy része, akik a g-ba íratják gyermeküket, minden valószínűség szerint számol ennek az iskolafajtnak a közvéleménybe is

belegyökerezett nagyobb követelményeivel, s így ebbe az iskolába vélhetően már eredetileg is több, helyét jobban megálló gyermek kerül, mint a rg-ba, vagy pedig különösen a r-ba. A r. ugyanis igen sok esetben azoknak a középiskolába küldött, de gyengébb tehetségű, kevesebb arravalósággal rendelkező gyermekeknek menedéke, akikben maguk a szülők is kevesebbet bíznak.

Természetesen mindez csak feltevés és a tények magyarázatának kísérlete marad addig, amíg a középiskolák tanulóinak adatai különösen szociális szempontból részletesen felderítve nincsenek. Azonban a valószínűségnek még eme szerény mértékével sem tudunk kielégítő feleletet adni arra a "kérdésre, hogy mi az oka a különféle iskolafenntartók iskoláinak eredménye között egészen szabályszerűen jelentkező eltérésnek, illetőleg minőségbeli sorrendnek. Ennek a kérdésnek eldöntéséhez természetesen szintén elsősorban lélektani és társadalomtudományi, az iskolai nevelők különböző köreinek lelkiségét, az egész közösséghez és az iskolához való viszonyát feltáró kutatások kellenének; olyanok, amelyek többek között a különböző (szerzetesi, felekezeti, állami) tanítóközületekben szükségszerűen különbözőképpen árnyalt hivatás-tudatot és hivatás-étoszt is vizsgálnák.

Az egyes iskolák eredményének megítélése már teljesen kiesik az adatok e tájékoztató jellegű értelmezésének keretéből. Itt csak egyes feltűnő jelenségekre mutathattunk rá (ilyen pl. a budapesti gyakorló középiskolának kiemelkedően jó eredménye; egy pár magániskolának igen győngye eredménye, stb.), maguknak az egyes iskoláknak eredményét ez adatok birtokában nem minősíthetjük. Erre sem lehetőségünk, sem pedig jogunk nincsen.

5. *Az egyes iskolákra* vonatkozóan csak arra támaszkodhatunk, amit azoknak É-jében az eredmény megítéléséről hallunk. Ebben a tekintetben pedig a helyzet a következő: a fk. állandó, az É-k legtöbbszörében kísértő gondja a tanulmányi eredmény. Aránylag elég sok fk. É-je foglalkozik evvel a kérdéssel, jóllehet rendszeren nem annyit, amennyit az eredmény általános gyengesége és a kérdés fontossága megérdemelne. Részletesebb, az idetartozó kérdések egy-egy oldalának többé-kevésbé kimerítő megbeszélésével találkozunk 34 fiúközépiskola (12 g., 17 rg., 5 r.) É-jében; rövidebb, néhány soros megjegyzéssel kíséri az előmenetelt 26 intézet (5 g., 18 rg., 3 r.); az É-k legtöbbször, különösen pedig, érthetően, a lk-kéi csak egy-egy minősítő jelzővel kíséri az eredményt.

A tárgyra vonatkozó fejtegetések és megjegyzések részletesebb megbeszélése innen most nem csak a hely korlátozott volta miatt marad el, hanem jórészt azért, mert a dolog természeténél fogva sok minden panasz, kívánság, követelmény és tájékoztatás ismétlődik ezekben az egyébként néha igen megkapó, éber tanítói lelkiismeretről, mély lélektani belátásról és felelősségérzésről tanúskodó É-kben.

Azok a jelzők (jó, megfelelő, kielégítő, gyenge), amelyekkel az egyes É-k az eredményt kísérik, természetesen nem vethetők össze az országos eredményt figyelemmel kísérő minősítéssel s így nem ütközhetünk meg túlságosan azon, hogy van olyan É, amelyik 2.5, sőt 2.6 fölötti középjegyet kimutató eredményt jónak mond s hogy aránylag kevés olyan iskola van, amelyik a 2.7-en felüli előmenetelt gyengének ismeri el.

Néhány iskola igazgatója viszonylagos ítéletet mond s az eredményt az előbbi évhez vagy évekhez méri. A legtöbb ilyen É javulást állapít meg. Az egyik g. É-jének adatai szerint az utóbbi négy évben a bukottak %-a állandóan javult. Az igazgató reméli, hogy idővel eléri a háború előtti viszonyokat; akkor ugyanis 20 esztendő alatt csak egyszer volt 17%-os bukás, a legtöbb évben csak 14% körüli. Ez az egyetlen, egy iskolára vonatkozó adat fölveti a kérdést, hogy van-e az 50 éves magyar középiskola életében ilyen, vagy ehhez hasonló, valamilyen irányú fejlődésről tanúskodó irányvonal. Nem volna érdektelen több évre, sőt évtizedekre vonatkozó adatok megvizsgálásával feleletet keresni erre a kérdésre s megállapítani, hogy *általában, vagy az iskolák nagyobb tömegében van-e ilyen javulási irányzat, vagy pedig, ami talán valószínűbb, középoktatásunk kimutatott eredménye kisebb kilengésű hullámvonallal mozog egy általános színvonal fölött és alatt.*

6. Ami a fk-kban általában felpanaszolt gyenge eredménynek vélt és fejtegetett okait illeti, azok rendesen kétfélék, lélektaniak s evvel kapcsolatban erkölcsiek és társadalmiak. A legtöbb intézet igazgatója, mikor a tanulmányi eredményről számol be, a sikertelenség okát vagy a gyengetehetségük nagy számában, vagy kielégítő tehetség mellett a szorgalom vagy kötelességtudás hiányában látja. Sokan az utóbbi időkben túlságosan elharapózott sportszenvedélyről panaszkodnak. A legtöbben intik a szülőket, hogy ne küldjék tehetségtelen és a középiskolai tanulmányokra alkalmatlan gyermeküket középiskolába, de ismerik és méltányolják ennek az odatódulásnak szociális okait is. Állandóan, majdnem minden intézetben visszatér a panasz a túlzásfúltság, a vasúton bejáró, az idegenből jött és az ismétlő tanulók miatt; ezek rontják az eredményt. Csak egyetlen-egy iskola ismeri el, hogy saját nevelésű diákjai között is van gyöngé. Az iskolai tanítás itt felsorolt és igen sokat emlegetett akadályait külön beható vizsgálat alá kellene venni. Ehhez azonban mindenekelőtt arra volna szükség, hogy e reájuk vonatkozó adatok minden iskola É-jében meglegyenek, másrészt pedig arra, hogy akik erről a kérdéstről elmélkednek, ne csak egyes i#ézeiek, a legtöbb esetben csak a saját maguk iskolájának eredményét és helyzetét vegyék számba, hanem lehetőleg országos viszonylatban foglalkozzanak a kérdéssel. Magam a *tanítás sikerét károsan befolyásoló* s előbb felsorolt *külső körülmé-*

nyéknek a kimutatott eredménnyel való számszerű, összefüggését nem tapasztaltam. Nem találtam továbbá összefüggést a geográfiai vagy szociológiai tényezők (nagyvárosi és falusi iskola, egyetlen középiskola, polgári iskola hiánya stb) és az előmenetel között sem. Ennek oka talán csak részben volt az, hogy kevés idevonatkozó adat van az É-kben s hogy egyelőre csak egyetlenegy esztendő adatai állanak rendelkezésemre; az is lehetséges, hogy egyértelmű összefüggés az ilyen külső tényezők és a tanítás számszerű eredménye között egyáltalában nem, vagy csak igen nehezen állapítható meg. Kétségtelen ugyan, hogy mindezek a külső körülmények szintén befolyással vannak az eredményre, azonban minden jel arra vall, hogy a tanulmányi eredmény nem ezeknek az adottságoknak egyszerű függvénye.

Az iskolák igazgatóinak ilyen irányú panaszai azonban mégsem látszanak indokolatlannak, sőt meggyőződésem szerint az iskolai munka ténylegesen meglévő akadályozó körülményeire mutatnak rá. Hogy a valóságos helyzetet nem ismerő, csupán az adatokat mérlegelő vizsgálódások ezekhez az összefüggésekhez nehezen tudnak hozzáférközni, annak egyik oka mindenesetre az, hogy a tanulmányi előmenetel jórészt már annak a csak individuális megjelenésében megfigyelhető és méltányolható tanító munkának, sokszor erőfeszítésnek, napról-napra föltornyosuló nehézségekkel, a külső akadályokkal vívott küzdelemnek eredménye és esetleg sikere, amely az iskolai élet mindennapi munkáját jellemzi. Ha tekintetbe vesszük mindezt s nem feledkezünk meg arról sem, hogy maga az osztályozás, az eredményt megállapító ítékezés milyen benső kapcsolatban van az egyes iskolai nevelők egyéni állásfoglalásával, tárgyhoz és növendékhez való viszonyával, az egyes iskolák meggyökeresedett, talán nem is mindig tudatos szellemével, hagyományaival, szokásaival, helyzetével, akkor világossá lesz előttünk, hogy az egyes iskolák osztályzatai majdnem összemérhetetlen mennyiségek. Ezen a nehézségen csakis az ilyen erősen összetett jelenségek minél több oldalú és minél több adattal való megvilágítása segíthet.

7. Igen szemléletes példája a jelenségek különböző megítélésének, hogy sok iskola a gazdasági helyzet rosszabbodásának, sok család elszegényedésének tudja be az eredmény hanyatlását, azonban több É. éppen a mai nehéz időknek tulajdonítja a tanulmányi eredmény emelkedését, mondván, hogy a gazdasági nyomor ifjúságukat egyenletesebbé, zártabbá tette, kiselejtezte a kísérletezőket: éppen a verieny miatt fontosabbá vált a bizonyítvány minősége s így a szorgalom emelkedett. Valószínű, hogy mindkét megfigyelésben van igazság; az is valószínű, hogy egyeseket a nehéz helyzet nagyobb erőfeszítésre, jobb minőségű munkára ösztönöz. De hogy a nehéz gazdasági helyzet nyomása más eredménnyel is járhat,

arról éppen azok az igazgatók tehetnek tanúságot, akik arról kénytelenek beszámolni, hogy újabban nemcsak a bukófélben lévők szülei kopogtatnak leggyakrabban a tanári szobák ajtaján, hanem azok is, akik valamilyen cél érdekében („verseny“) jobb jegyet szeretnének biztosítani gyermekük számára.

Evvel szemben éppen egyik olyan É-ben, amely az eredmény javulásának társadalmi okaira mutat rá, olvassuk azt is, hogy ennek az egyébként örvendetes jelenségnek előidézésében „része lehet a vizsgálati követelmények nem annyira tervszerű, mint inkább végzettszerű leszállításának, ami csak egyik tünete a mai társadalom minden nehézséget megszüntetni akaró korhangulatának“ (Eger, ciszt. g.). Egy másik iskola (Bpest, VI. k. á. rg.) igazgatója is kívánatosnak tartaná „a némileg meglazult szigorúbb elbírálás“ visszaállítását.

Másik példa. Általános a panasz a vidékről bejáró tanulók ellen; sok időt töltenek el az utazással, fáradtak, kimerültek, alapos munkára képtelenek, nehezen fegyelmezhetőek, stb., stb. A legtöbb iskola egy nem régi miniszteri rendelet hatása alatt külön intézkedésekkel segít ezen a ténylegesen nagy nehézségen, de akad olyan intézet is, amelyik a legegyszerűbb megoldást választja: lehetőleg nem vesz fel bejáró tanulót. így pl. éppen annak az igazgatónak megjegyzései között, aki a jó eredmény szociális okainak felsorolása alkalmával arra is hivatkozik, hogy a régebbi évekkkel szemben újabban a középiskolákban nagyobb számmal találkozunk új, versenyképes elemmel, a föld népének gyermekeivel, olvassuk azt is, hogy vidékről bejáró tanulót nem igen vesz fel: iskolájában összesen csak 7 van. (Eger, ciszt. g.) Tudvalevően pedig éppen a szegényebb földműves szülők kénytelenek újabban gyermekeiket napról-napra utaztatni a nehéz gazdasági viszonyok miatt. Nem meglepő tehát, ha mások éppen a gazdasági helyzet következményének tulajdonítják „a kisbirtokos osztály gyermekeinek sajnálatos elmaradását“, nem akarják elvenni az iskolától a „falusi elemekkel való felfrissülés lehetőségét“ s attól félnek, hogy a beutazás eltiltása, vagy túlságos megnehezítése által „az értelmiség osztálya elvesztené... felfrissülésének egyik leggazdagabb forrását s mélyítené az ellentétet a város és falu között“ (Esztergom, bencés g.).

8. *Az egyes osztályok tanulmányi előmenetelének képe* — mint ezt a megfelelő rajzok is mutatják — már az iskolafajok orsz. átlagában is meglehetősen változatos; alig-alig enged meg általánosabb jellegű megállapítást. A részletekben való eltérések mellett is pár tény szembeszökő. Ezek:

a) A kezdő o-ok viszonylagosan jó eredménye (kivétel a g. II.-o -a).

b) A VIII. o. kiemelkedően kiváló előmenetele a fk. mind-egyikében; csak a I-k-ban helyezkedik el ez az o. a középben.

Abban azonban minden középiskola megegyezik, hogy a bukottak % -a itt a többi o-okéhoz képest aránytalanul kicsiny, mindig a legkisebb:

a g-ban az első 7 o. 16 % -a mellett a VIII. o-ban 3·7 %
rg. „ „ „ 20 „ 4—„
r. „ „ „ 21 „ 6—„
lg. „ „ „ 5 „ 0·4-0·7 %

c) A középső o-ok átlagosan gyöngébb eredménye; emelkedés a felsőbb o-ok felé.

d) A VII. o. viszonylagosan gyöngébb, sőt néhol határozottan rossz előmenetele (a Ig-ban legrosszabb az összes o-ok között). A VI. o. mindig jobb a VH-nél, legtöbbször a középső gyenge o-ok fölé emelkedik.

e) Az iskolák mélyponija is mindig a középső o-ok közül az egyik: g. és 11. Ili. o.; rg. V. o.; r. IV. o.; lg. VII. o.

Bármennyire eltér is az egyes iskolákban az o-ok minősített sorrendje az átlagostól, ezek az általános tételek azok legnagyobb részére fennállnak. Állításunk bizonyítékául szolgáljanak a következő adatok:

az I. o. az i-k 5.07 %-ában az 1. v. 2. helyen áll

a II. „ 51.7% „

a VIII. o. a fk. 51.8% „ az „ „

a VI. o. imént leírt helyzetének az i-k 59 % -a felel meg.

Az orsz. átlagban leggyöngébb o-k közül az utolsó 3 helyen vannak:

a III. o. a g-ok és 11-ok 58.5 % -ában
az V. o. a rg-ok 70.5 „
a IV. o. a r-k 62.5
a VII. o. a 5g-ok 73.7

9. Az alsó o-ok jó és a középsők gyöngébb eredményét talán az is érthetővé teszi, hogy — különösen az I. o-ban — még erősebb a kezdés lendülete, serkentő ereje van a munka újsága ingerének és nem utolsó sorban az, hogy üt minden tárgyan aránylag kevés a továbbhaladáshoz szükséges, annak alapjául szolgáló tanulmányi anyag.

Érdekes néhány iskola É-jének panasza arról, hogy az I. o-ba gyenge tanulók kerülnek az elemi iskolából. Hangsúlyozzák, hogy az I. o-ba való fölvételkor szigorú válogatás kell, sőt *van* olyan iskola, amely egyenesen ennek tulajdonítja az I. o. jó eredményét. Egyik igazgató csak az elemi iskolai igazgatók által ajánlott, legnagyobbreszt kiténő előmenetelű tanulókat vett föl, egy másik pedig, aki már az 1930—31 évi É-ben „aggodalommal“ mutatott rá „a középiskola és az elemi iskola között régóta tátongó szakadékra“ s ezért „valami újabbszerű oktatási és nevelési mód-

szert tett felelőssé,“ még nagyobb óvatossággal járt el. Nem elégedett meg az elemi iskola IV. vagy magasabb osztályának bizonyítványával, hanem bekövetelie az I. o-ól kezdve az összes bizonyítványokat s az időközi értesítőket. „Ezek alapján minden jelentkezőnek összeállítottuk curriculum vitaejét, lelki fejlődésének változásait, menetét s csak azt vettük fel, akiről e munkálatok alapján megállapítottuk, hogy a középfokú oktatásra alkalmas lehet. (Győr, áll. r.).

Nem tudjuk pontosan, hogy milyen esetlegesen tisztára helyi körülmények kényszerítették: ezt az intézetet ezekre a komoly rendszabályokra; az sem megnyugtató, ha az elemi iskola 1.—111. o-ának értesítőjét veszik alapul, de ez nem érdekel itt különösebben bennünket.

Bennünket az 1. o-nak általában jó eredménye arról győzött meg, hogy ezekre a különleges óvatossági rendszabályokra nincsen szükség. Az 1. o. előmenetele egyáltalában nem tanúskodik arról, mintha az elemi iskola és a középfokú oktatás kezdő foka között csak különös intézkedés segítségével áthidalható ellentétek volnának. Két eset lehetséges: vagy egyáltalában nincsen nagyobb baj ebben a tekintetben (hiszen pl. az 1. o. csak az iskolák 5.6 % -ában van a sorrendben az utolsó vagy utolsóelőtti helyen, vagy pedig csakugyan van mindenütt az 1. o-ba való fölvételnél valamilyen többé-kevésbé erős szelekció, amely ezeket a nehézségeket megszünteti. Annyi azonban mind az 1. o-ok eredményéből, mind pedig a legtöbb É. hallgatásából kitetszik, hogy itt nincsen nagyobb probléma. Az eredmény elég alapos gyöngülése csak később — tehát a középiskolai tanulmányok folyamán — következik be. Ezekben a kezdeti energia, az első v. első két esztendő termékeny lendülete láthatóan alábbhagy, a feladatok mind nagyobbak lesznek, s mind jobban előtérbe lép az eredmény megállapításánál a kiválogatás, illetőleg a selejtezés szempontja.

Különben is, ha a selejtezés szándékát a bukottak % -án mérjük, akkor azt látjuk, hogy az kivétel nélkül az első 7 o. mindegyikében elég nagy; ebben a tekintetben az egyes o-ok között nagyobb különbség nincsen.

10. A középső, általában gyöngébb szakasz után a 3 utolsó o-ban rendszeren nagyobb a hullámozás. AVI, o, színvonala mindenféle ki-ban magasabb, a VII. o-é pedig *mindenütt jóval* alacsonyabb. Ez o-ok közül a bukottak tekintetében egyik sem különbözik jelentékenyebben az alsóbbaktól, ezt a jelenséget tehát a kiválogató akarat alábbhagyásával, majd újabb megerősödésével magyarázni nem lehet.

Pedig általános jelenség, s így magyarázatra szorul. Fölmei ülhet itt az a kérdés, nem lehetne-e éppen a VI. o. színvonalának emelkedését a növendék fejlődésével kapcsolatba hozni. Le-

het-e azt mondanunk, hogy az előző két osztálynak megfelelő kor élet- és lélektani zavaraival szemben (a serdülés első jelentkezése) ebben az o-ban már bizonyos megállapodottsággal, a pubertás első idejének rendellenességeivel szemben valamilyen nagyobb élet-tani renddel találkozunk a növendék életében? Nem hisszük. Az alsóbb o-ok gyöngye eredménye még csak valahogyan érthető volna; ott az egyes tantárgyakban rejlő okok mellett ezeket a fejlődési zavarokat, a kamaszodásnak ezekben az o-okban megfigyelhető jeleit hozzászámíthatjuk a magyarázó tényezőkhöz. Bár az is általános tapasztalat, hogy a VI. o-lyal rendszeren enyhül a IV. és V. o-osoknak ez a sokszor zabolátlanságig menő, minden irányú fegyelmetlensége, az említett magyarázatba két okból nem lehet belenyugodni. Először is azért nem, mert a VI. o, eredménye mindkét nem iskoláiban egyaránt jobb az előzőknél. Már pedig a lányok fejlődési ritmusa más; ott ennek az első megnyugvásnak előbb kellene jelentkeznie. Másodszor pedig azért nem fogadjuk el ezt a magyarázatot, mert nem ad feleletet arra nézve, hogy mi hát akkor az oka a VII. o. jelentékeny súlyedésének.

Így ezt a kérdést egyelőre felelet nélkül kell hagynunk s nem remélhetjük azt sem, hogy reá az eddig szándékosan mellőzött szempont, az egyes tárgyak szerepének vizsgálata feleletet adna.

11. A VIII. o. helyzete egészen különleges. Ott a bukottak számának már említett aránytalanul nagy csökkenése mellett, különösen a fiúközépiszkolákban a jó tanulók számának eléggé nagy emelkedésével találkozunk.

Minden jel arra vall, hogy ebben az o-ban a tanári karok szerint nagyobb arányú kiválogatásra már nincsen szükség. Érdekes azonban, hogy eddig, a 7 o-on át, az a selejtező akarat és szükséglet, ha nem is egyenletesen, de a VIII. o-hoz arányítva állandóan, kis különbségek között mozgóan nagy volt. A ki. egyik fajtájában sem találkozunk a bukásoknak a Vili. o. felé fokozatosan csökkenő irányzatával, ellenben mindenütt megvan a szelekció tekintetében ez a nagy törés az első 7 és a Vili. o. között.

12. Az *érettségi vizsgálatnak*, az egész ki-i tanfolyamot befejező próbatételnek, adatait két szempontból csoportosítottuk s vehetjük vizsgálat alá:

a) Úgy tekinthetjük az érettségi vizsgálaton elért előmenetelt, mint az egész ki-i oktatás munkájának végső eredményét. Ennek adatai minden eddigi megállapítástól függetlenül a 8 évi munka mérlegét adják.

b) Az érettségi vizsgálatot a VIII. o. tulajdonképpeni záróvizsgálatának is tekinthetjük, s akkor az osztályvizsgálat eredménye helyett ennek eredményét kell viszonyba hozni az első 7 osztályával.

Ad a) Ezek az adatok nem alkalmasak arra, hogy az iskolák általános előmenetelével közvetlenül összevessük őket. Nem lehet a két adatsoportot összehasonlítani, hiszen ott az egyes osztályokban folyó egy esztendei munka összesített eredményét vettük mértéknek, itt pedig 8 egymásután következő esztendő munkájának végső eredményét vesszük számba. Ha ennek ellenére itt mégis vonatkozásba kerül a két adatsoport egymással, annak az az értelme, hogy mind a kettő a tanítási munka eredménye s most arra vagyunk kíváncsiak, mennyiben lesz más a kép, ha ezeket az adatokat tekintjük az iskolai munka eredményének.

A fk. eredménye kielégítő, mindegyik típus középszáma 27 alatt van; a lk-é jó. A legalább jól érettek %-a a g.-ban több mint 50, a rg.-ban és r.-ban megközelíti a 40-et, a lg.-ban 65 fölött van, a 11.-ban 60-hoz közel.

Ez általános adatokon belül itt a különbségek sokkal nagyobbak, mint az általános előmenetelnél (áe), amit a középjegyek legnagyobb különbsége is mutat; ez a fk.-knál 1.489 (áe. 0.489), a lk.-knál 0.764 (áe. 0.560). Van elég sok jó eredményű ki., de vannak egészen gyöngék is: a fk. 24.3 % -a jó, de 23.3 % -a gyenge; a lk.-knál 839 % jóval szemben csak 3.2 % gyenge áll. A legjobb (sz.) g-ban a legalább jól érettek majdnem a tanulók $\frac{3}{4}$ -e (74.9 %), bukás pedig nincsen; evvel szemben a leggyöngébb (f.) g-ban pontosan $\frac{1}{3}$ jól érett mellett 37.04 a bukottak %-a. Ezenkívül 2 f. és 1 á. g-ban 30.37% jól érett mellett 20% -on felüli a bukottak száma. A rg.-ok között van egy szerzetesi, ahol majdnem 85 % a legalább jól érettek száma, s egyetlenegy bukott sincs, az utána következő szintén szerzetesi megfelelő adatai: 66 és 0 % . Ezzel szemben 4 olyan rg. van (2 á., 1 m., 1 f.), amelyek középszáma magasabb mint 3'0; % -os; adataik a következők: 120, 400; 1351,45 9; 1923, 34-61; 200, 3333.

A legjobb r.: 1.937; 70.83, 4.0%; a legrosszabb: 3-00; 20.51, 30.77%.

Még a különben igen jó lk.-k között is van két elég gyenge 11.: 2.727; 2.727, 1.364 és 2.696; 36.36, 24.24.

Ad b) Az érettségi vizsgálatok eredményének a VIII. o-os osztályvizsgálattal szemben az a minden iskolában közös sajátossága, hogy a jó tanulók száma aránylag kisebb, a bukottaké pedig aránylag nagyobb % -kal emelkedett. Ebben a jelenségben az osztályvizsgálat minősítésének óvatossága, egyben pedig talán a gyengékéi szemben tanúsított jóindulat nyilatkozik. Lehetne itt talán még arra is gondolni, hogy a szigorúbb minősítés általában az osztályban tanító tanárokon kívül álló érettségi bizottsági tagok objektívebb értékelése; általánosságban azonban erre a föltevésre nincsen szükségünk.

Ha ugyanis az o-ok eredményének sorában a VIII. o. adatai helyébe az érettségi vizsgálatok adatait tesszük, a következőket tapasztaljuk. Az osztályvizsgálat középjegye a rg-on kívül mindenütt nagyobb ugyan, de nem sokkal. Evvel szemben az így behelyettesített eredmény — különösen a bukottak tekintetében — jobban beillik a 8 o. adatai közé. A VIII. o. az osztályok sorrendjében — kivéve a rg-ot, ahol a 2. helyről a 3.-ra kerül — ekkor is mindenütt megtartja eredeti helyét. A jelesek és jók tekintetében jelentékenyebben csak a g-ban és a r-ban emelkedik a többi fölé, a többiekben az eddigi határok között marad. Teljesen beilleszkedik a Vili. o. az első 7 o. rendjébe a bukottak % -a által. A fk-kban még ez a jóval magasabb % is legkisebb az összes o-k megfelelő % -ában, ami annyit jelent, hogy az első 7 o. után itt már jóval kisebb mértékű selejtezés is elegendő. Ezt a feltevést erősíti az a tény, hogy a lk-knál, ahol kifejezetten selejtező szándékot a bukottak kicsiny % -a egyik o-ban sem árul el erősebben, az érettségien bukottak % -a ilyen különbséget nem mutat. Mind a két fajta lk-ban van több olyan o., ahol a bukottak % -a kisebb az érettségien bukottakénál. Mindez arra vall, hogy általánosságban az érettségi vizsgálat eredménye orsz. átlagban tulajdonképpen a Vili. o. tanulmányi eredményének a képe. Mindenik iskolatípusban éppen akkor szűnik meg a Vili. o. előmenetelének szembenállása az első 7. o-éval, ha az osztályvizsgálat előmenetelének helyébe az érettségi eredményét feltüntető adatokat tesszük.

Ez azonban csak általánosságban érvényes, az egyes iskolák eredményére nem mindig. Vannak ugyanis elég szép számmal olyan iskolák, amelyekben az érettségi vizsgálaton bukottak % -a feltűnően magas. Az ilyen iskolák száma összesen 46 (39 fiú és 6 lk.; 7. g., 25 rg., 7 r.; a g-ok és rg-ok közül 13 á., 14 f., 3 k. és 4 sz.) Ezek az iskolák két csoportra oszlanak. Vannak olyanok, amelyekben az osztályvizsgálaton senki vagy csak kis (5-ön aluli) % bukott; ez a többség (32 i.). A többi 14 iskolában mind a két vizsgálaton nagy a bukottak száma.

Az előbbiektől közül az érettségien bukottak % -a:

20 fölötte van	4 g.,	5 rg.	és 3 r.-ban,
25	” 1	” 6	” ” 1 ” ” ,
30	” 1	” 2	” ” 2 ” ” ,
40		1 rg.-ban :	

az idetartozó lk-kban a bukottak % -a általában valamivel 10 fölötte van, csak egy 11-ben éri el a 25-öt.

Ez iskolákban kétségtelenül nagy az ellentét az osztályvizsgálat enyhe és az érettségi szigorú elbírálása között. Úgy látszik, itt szükséges volt egy utolsó alaposabb, sokszor feltűnően alapos kiválogatás; legtöbbször minden valószínűség szerint az osztályt addig vezető tanárokkal szemben. Hogy az érettségi vizs-

gáló bizottság ilyen szigorúbb elbírálásában néha-néha bizony benne van az iskola munkájának nem éppen kedvező értékelése is, az kétségtelen. Csak elmarasztaló lehet azaz Ítélet, amely pl. az egyik magániskolában az érettségizők 45.94 % -át kénytelen elbuktatni, holott a tanári kar az előző vizsgálaton csak a tanulók 2'63 % -ának adott elégtelent. Ilyen annak a 11-nak esete is, ahol az osztályvizsgálaton senki, az érettségien ellenben 24'24 % bukott.

Még nehezebb lehet annak a második csoportba tartozó 14 iskolának tanulmányi helyzete, ahol annak ellenére, hogy az osztályvizsgálat is elég derekas selejtező munkát végzett, mégis elég nagy az érettségien bukottak % -a. Csak pár példa közülük: sz. g. oszt. v. 14.28% bukás, ér. 23.08%

f-	rg.	„	12.0	„	„	27.27
	„	„	14.28	„	„	18.37
r.	„	„	15.15	„	„	21.43
r.	„	„	24.10	„	„	26.09

Hogy ennek az utolsó igen nagy kiválogatásnak mi lehet az oka, nehéz eldönteni. Mindenesetre közelebb jutnánk a kérdés megoldásához, ha több esztendő eredménye állana rendelkezésünkre, s ha összehasonlítás céljából minden egyes iskola mind a 8 osztályában egyenként ismernők a bukottak % -át.

13. Az egyes tárgyak 4anításában elért eredmény összehasonlító elbírálása a rendelkezésre álló számadatok alapján igen sok nehézségbe ütközik. Ebben a vonatkozásban az adatokat csakis orsz. átlagban dolgoztam fel, arra, hogy minden egyes tárgynak, minden egyes iskola minden egyes osztályában elért eredményét középszám és % kiszámítása által lemérjem, nem is gondolhattam, s így az átlagos eredmény az egyes esetekben kimutatottal nem mérhető össze. Ehhez járul még az is, hogy az orsz. átlag eredményei az egyes tárgyakra vonatkozóan nem igen engednek meg általánosabb érvényű megállapításokat, a grafikonok igen szeszélyes menetűnek látszanak, az eredménynek a tárgy benső természetével összefüggő törvényszerűségére nem lehet belőlük következtetni.

Első tekintetre az orsz. átlag kétségtelenül csak annyit igazolt és állapított meg számszerű érvénnyel, amennyit az iskolai nevelők, sőt általában a tanítás munkája iránt érdeklődő nagyobb közvélemény is tudott, hogy t. i. *a h. tárgyak között a latin és az idegen nyelvek, a reáliák közül pedig a mennyiségtan a legnehezebbek.* Ezeknek eredménye csakugyan a leggyengébb minden iskolafajban. A tárgyak sorrendje, is igazolja továbbá azt, hogy *legkönnyebbek a leíró és elbeszélő jellegű tárgyak s nehezebbek azok, amelyeknél a tények ismerete mellett már bizonyos törvényszerű, összefüggések belátását, felismerését és állandóan szem előtt tartását is megköveteljük.*

A részletekbe menő megfigyelést és evvel kapcsolatban az eredmények megítélését az teszi különösebben nehézé, hogy az egyes tárgyaknak az egyes iskolanemek egyes osztályaiban megállapított számszerű eredménye nincsen mindig csupán a tárgy természetével szükségszerű összefüggésben. Nem fedí fel az ismereti anyagnak, az avval kapcsolatos esetleges didaktikai és módszertani nehézségeknek, a tanuló intellektuális fejlődésének és ismeretszerzésben való haladásának a kimutatott eredménnyel való viszonyát. Az eredményt eldöntő tényezők bonyolultsága nem engedi meg, hogy a tárgyban elért eredmény minden ingadozását — a természetesen itt számba egyáltalában nem vehető személyi tényezőktől eltekintve — a tárgynak a tantervben előírt jellegével, szóval az illető o-ban szükséges tárgyi követelményekkel hozzuk összefüggésbe. Ebben a tekintetben nemcsak az adatok több évre terjedő nagyobb tömegére, hanem a tanítás körülményeinek, a tanítás munkája és az eredmény közötti összefüggés természetének hosszabb és alaposabb megfigyelésére van szükség. Az itt fölmerülő kérdésekre csak némileg is kielégítő választ a szaktanárok megfigyelései, tapasztalatai, ezeknek összegyűjtése és összevetése nélkül el sem lehet képzelni. Sem az adatok, sem egyesek különálló tapasztalatai önmagukban erre nem elegendők.

Az egyes tárgyak eredményéről közölt adatok legnagyobb részét tehát az illetékes szaktanárok megítélése és értékelése alá bocsátom, magamnak csak annyit engedek meg, hogy egy-két példában saját szaktárgyaimra vonatkozóan keressek választ néhány kérdésre.

A magyar nyelv és irodalom görbéje mindegyik iskolatípusban más és más természetű, de vannak olyan feltűnő egyezések, amelyek magyarázatra szorulnak. Az alsó 3 o. egymáshoz való viszonyában még eléggé általános jelenség a III. o. viszonylagosan alacsony szintje (különösen a r., lg. és II., de arg. is), amit hajlandók volnánk a valószínűség némi reményével a rendszeres nyelvtani tanulmányokkal járó fokozottabb nehézségeknek tulajdonítani: elvont anyagon végrehajtott korai szintézisnek; bár pl. a g-ban, érthetetlenül, a II. o. eredményével szemben sokkal jobb a III. o.-é. Ott amabban az o-ban van a tárgy mélypontja. Megnehezíti a magyarázatot az a körülmény, hogy ha nem is mindig a legmélyebben, de legtöbb esetben igen mélyen, rendesen pedig a III. o.-é alatt van a IV. o. vonala s tőle nem nagy függőleges távolságban az V. o.-é (a lg-ban ez a mélypont). Ahhoz, hogy ennek a 3 egymásután következő o-nak viszonyát a magyar nyelvi tanulmányok szempontjából csak megközelítően is megértsük, tudnunk kellene pl., hogy vájjon a IV. o-ban az iskolák legtöbbjében csakugyan Arany két Toldi eposza-e a tanítás középpontja. Ha igen s ha a tanítás súlypontja innen kezdve már az irodalmi tanításra

esik, nem pedig a tisztán formális és részleteiben már el is avult stilisztikai anyagra, akkor nehéz megérteni a IV. o. magyarjának kedvezőtlen eredményét. Nehéz különösen akkor, ha az ember tapasztalásból tudja, milyen serkentően figyelmet ébresztő és a figyelmet állandóan ébrentartó energiaforrás Arany e két remekének olvasása és tárgyalása; milyen feszült figyelemmel és várakozással tágulnak a tanár felé a gyermek szemei még olyankor is, mikor pl. Ilosvai Toldijával való összehasonlítás néhány órájában az első irodalmi forrástanuimányt végzik közösen. Nem tudjuk eldönteni, hogy miért rosszabb a IV. o. eredménye a III. o-énál, miért válik inkább jobbá, mint rosszabbá az eredmény az V. o-ban, ahol rendes körülmények között szerényebb mértékű és közvetlen hatásában is kevésbé magával ragadó az olvasmányi anyag s előtérben megint a természeténél fogva nehezebb elméleti anyag áll s hogy mi indokolja ezek után a VI. o-nak magasabb színvonalát. A VII. o. eredményének gyengébb voltát talán kielégítően megmagyarázzák a rendszeres irodalmi, irodalomtörténeti tanulmányok megkezdésével járó nehézségek.

A magyar nyelvi tanulmányokkal kapcsolatban felmerülhet még az a kérdés is, vajjon van-e az alsó o-kban a helyesírás, a középsőkben a mindjobban előtérbe lépő stílustanítás szempontjainak, vagyis a dolgozatírásnak valamilyen, az eredményt befolyásoló hatása. Általában számbajön-e a dolgozatok érdemjegye az előmenetel értékelésében s ha igen, milyen mértékben?

A német nyelv és irodalom vonalának iránya meglehetősen hasonló a különböző iskolatípusokban. A kezdő o. vagy o-ok aránylagosan jobb eredménye után jelentős esés a középsők felé, azután emelkedés a fk-knál különösen a VI.-ban, a lg-ban az V., az 11-ban a VII. ö-ban. A felsőbb o-ok között kisebbek a különbségek. Az alsó és felső o-ok különbsége különösen a g-ban igen nagy; ott mára kezdő fokon is gyöngye az eredmény, míg a többiekben az első két o. eredménye néhol még túl is szárnyalja a felsőkét.

Maga az a tény, hogy a német nyelvben való előhaladás jobb kezdetek után következetesen sülyedéstről számol be, nem meglepő. Inkább meglep az, hogy a g-ban már a német tanításnak első esztendejében is gyenge az előmenetel. Didaktikai megfontolások és tapasztalatok csak megerősítik azt, amit e vonalak jellege általában mutat: valamely idegen nyelvben való megindulás, a tanulás első éve vagy legalább első éve, éppen a feldolgozás alá kerülő nyelvi tényeknek még eléggé kis mennyisége következtében, rendszeresen megnyugtató eredményű. Ehhez járul még az is, hogy immár évtizedeknek a nyelvtanítás módszeréről szóló irodalma elsősorban éppen a nyelvtanítás kezdő foka felé fordult és ez iránt keltett fel íokozottabb érdeklődést. így különösen a tanítás kezdő fokán igen sok a filológus-tanárok legnagyobb része által alkalmazott módszer-

tani fogás, ügyeskedés, közvetlen sikert biztosító eljárás mód s ennélfogva nagyobb a tanulás és tanítás tapasztalható eredménye is.

A nyelvi tények gyarapodásával, a mind erősebben előtérbe lépő és különösen a német nyelvben nem csekély nehézségekkel járó, azonban feltétlenül szükséges és megkívánt nyelvtani ismeretek halmozódásával olyan nehézségek tornyosulnak a német nyelv tanítása elé, amelyek az eredmény sülyedését teljesen érthetővé teszik. Ha már most továbbra is az általános előmeneteltől s a többi tárgytól függetlenül nézzük a német nyelv eredményének képtékkor azt tapasztaljuk, hogy a görbe egy kivétellel (g) rendszeren a IV. (r., lg., 11.) vagy V. (rg.) o-tól kezdve jelez mind erősebb emelkedést. A kimutatott eredmény éppen azokban az o-okban jobb, amelyekben a tanításnak mindjobban irodalmi jellegűvé kellene válnia s amelyekben éppen ennélfogva a tanárnak a legtöbb nehézséggel kell megküzdenie s a legkevesebb sikert lehet felmutatnia. Ezekben az osztályokban előtérben az irodalmi olvasmány megértése áll; ennek szükséges előfeltétele a nyelv szó- és formakincsében való jártasság bizonyos foka. Ez pedig a legtöbb esetben csak igen szerény és igen kis mértékben használható. Éppen itt kénytelen a német nyelv tanára a legtöbb esetben tapasztalni, mennyire megbízhatatlan általában a tanulók nyelvi készsége. Mennyire veszít erejéből szinte évről-évre az a nyelvi tájékozottság, amelyet az alsó osztályokban oly alaposan megszilárdítottak és fejlődésre képesnek gondoltunk s milyen szerény terjedelmű marad minden törekvés és bajlódás ellenére is az eleven, felhasználható szókincs. Nem csoda tehát, hogy ilyen körülmények között bizony csak igen ritka és kivételes esetekben tud a német tanítás a felső fokon irodalmivá válni; ilyen körülmények között viszont igen nehezen érthető meg a VI., sőt VII. o-nak is jobb eredménye a német nyelvben.

14. Az É-k hivatalos részében igen kevés nyoma van az egyes tárgyakban elért tanítási eredmény megbeszélésének. Ott leginkább csak az egész iskolai munkára vonatkozó megjegyzések uralkodnak, a szaktanárok ritkán jutnak szóhoz. Pedig nagyon tanulságos és érdekes volna meghallgatni, hogy miképpen vélekednek az egyes tárgyakat tanító tanárok a maguk tárgyának nemcsak számszerű, hanem tényleges eredményéről s azokról a körülményekről, amelyek ezt az eredményt meghatározzák.

Abban a 15 értesítőben, ahol ilyen megjegyzést olvasunk, általánosabb jelentőségű felvilágosításokat alig találunk. Legtöbb csak a tantervet illető újabb intézkedésekkel foglalkozik, különösen a gyorsírásra, latinra és németre vonatkozó újabb rendelkezésekkel. A gyorsírásnak a rendes tantárgyak közé iktatását általában n| n tartják szerencsésnek s panaszkodnak a német nyelv óraszámának csökkentésével járó nehézségekről. Osztatlan tetszéssel találkozott a latin nyelv tanítására vonatkozó intézkedés.

Az a benyomásom azonban, mintha a latin tanításának a III. o-ban való megkezdésével járó jobb eredmény megállapítása kissé korai volna. Egy esztendő látszólagos sikerei még nem jogosíthatnak fel bennünket olyan kijelentésekre, hogy: „az eredmény teljesen -megnyugtató s a tanulók tudása feltétlenül alaposabb, tudatosabb, mint mikor (a latin) az I. o-ban kezdődött.“ Az sem egészen bizonyos, hogy a gyermek az I. o-ban „könnyebben megbírkózhatik a gyakorlatiasabban kezelhető és egyszerűbb(?) szerkezetű német nyelvvel, mint a latinnal.“ S végre szintén csak hosszabb tapasztalatok igazolhatják azt a meglepő megállapítást, hogy „az élő idegen nyelvből elsajátított kategóriák megkönnyítik és sikeresebbé tesz a III. o-ban a latin nyelv tanítását.“ (Csurgó ref. rg., Hajdúnánás, ref. rg.). Eddig ugyanis ennek megfordítottjáról voltunk meggyőződve.

Általánosabb jellegű az az elvétve szintén fölmerülő és érthető panasz, amely a tanítási anyag zsúfoltságáról beszél. Talán nemcsak — mint az egyik É-ben olvassuk — valamilyen „újabb irányzat“, hanem az életnek és az iskolai nevelésnek követelése az, „amely a tanítás körét kitágította napjaink történetének, eredményeinek fölveteléig“, de annyi mindenesetre tény, hogy ez a követelés súlyos kérdések elé állította az iskolát. Nemcsak azért, mert a „megtanulandó többletnek“ megfelelően a tárgyak tanítására kiszabott óraszám nem gyarapodhatott, hanem talán azért is, mert az is valóban tapasztalható, hogy „a tanulók érdeklődése és fogékonysága a régebbi ismeretterület iránt megcsappant, vagy elsorvadt.“ „Egészen kis fiúk — olvassuk egy másik É-ben — különböző rendszerű autókról, rádiókról, repülőgépekről beszélnek s bármennyire fájdalmas, de meg kell állapítanunk, tündérmesékhez, regékhez, legendákhoz nem az események, hanem az eseményekben megnyilatkozó naivitások megcsodálásával közelednek.“

Mindezek s még egy-egy megjegyzés, amely az utóbbi 8 esztendő sokféle tantervi változásaival járó nyugtalanságot említi, annak a szerényebb mértékű érdeklődésnek nyomai, amelyekkel az É-k az egyes tárgyak tanításának kérdései felé fordulnak.

Egyetlenegy olyan É-re akadtam (Miskolc k. k. g.), amely már évek óta figyelemmel kíséri ezt a kérdést. Ennek az É-nek megjegyzései nemcsak az egyes tárgyak tanításának külső akadályaira utalnak, hanem állandóan éber figyelemmel kísérik az egyes tárgyak tanítása közben felmerülő nehézségeket, számon tartják a megoldandó kérdéseket. Néhány esztendő óta itt minden tanár részletesen beszámolt arról a munkáról, amelyet az egyes o-okban végzett, az 1932/33. évi É. már csak összefoglaló, bizonyos vezető szempontok alá rendelt képet ad ezekről a kérdésekről. Ennek a pusztán tényeket megállapító dolgozatnak kereteiben nem fér el mindaz,

amit ezeken a lapokon a tanulmányi eredménnyel kapcsolatos kérdésekről olvasunk.

A figyelmet azonban fel kellett hívni ezekre a sorokra, mert csak az ilyen részletes beszámolók nagyobb tömege adhat felvilágosítást azokra a kérdésekre, amelyeket az adatok nyomán csak fölvetni tudtunk, de amelyekre választ csak a tanítás napról-napra végzett munkájáról szóló kimentő beszámolók adhatnak.

TÁBLÁK.

AZ ELŐMENETELI JEGYEK %-OS MEGOSZLASA.

(I. 88 lap.)

A CSOPORTOK :

G. 1-2:				3:		4:	
20-25	0/0	az i-k.	3·6 0/0-a	30-35	0/0	3·6	0/0
25-30	"	"	3·6	35-40	"	10·7	"
30-35	"	"	32·1	40-45	"	25·0	"
35-40	"	"	21·4	45-50	"	39·3	"
40-45	"	"	10·7	50-55	"	14·3	"
45-50	"	"	14·3	55-60	"	3·6	"
50-55	"	"	3·6	60-65	"	3·6	"
55-60	"	"	7·1				
60-65	"	"	3·6				

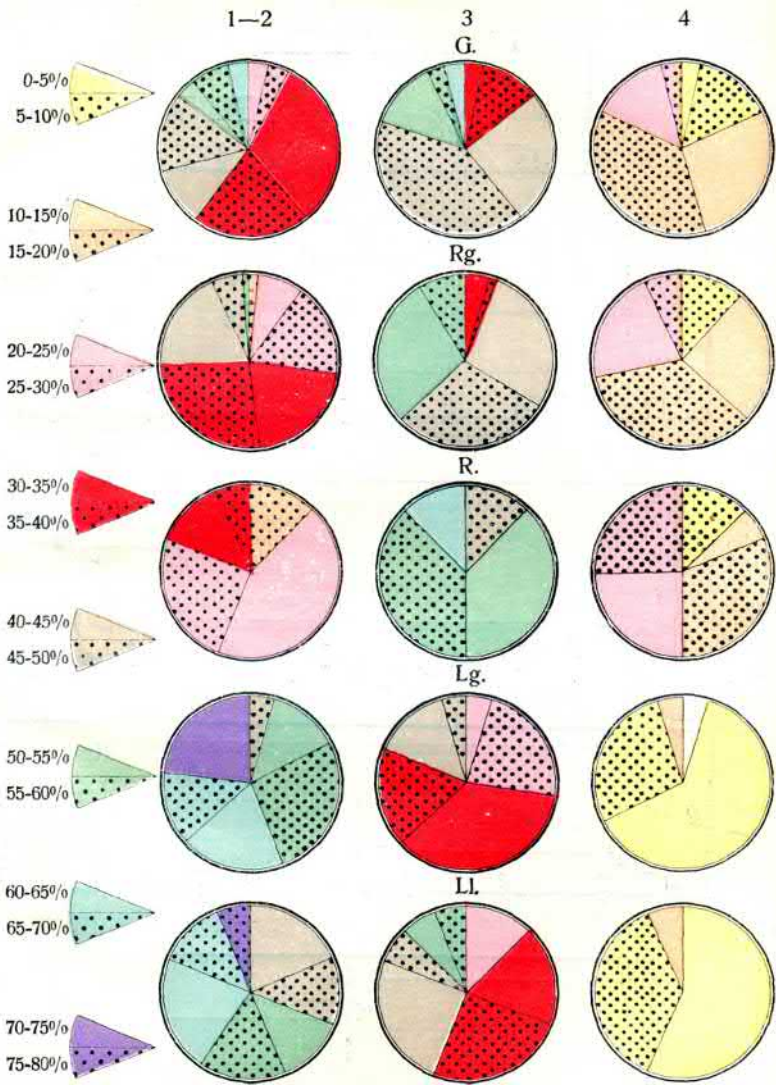
Rg.				30-35 0/0		4·2 0/0		5-10 0/0		11·3 0/0	
15-20	0/0	az i-k.	1·4 0/0 a	35- 0	"	1·4	"	10-15	"	25·4	"
20-25	"	"	8·5	40-45	"	28·2	"	15-20	"	36·6	"
25-30	"	"	16·9	45-50	"	29·6	"	20-25	"	19·7	"
30-35	"	"	21·1	50-55	"	28·1	"	25-30	"	7—	"
35-40	"	"	25·4	55-60	"	8·5	"				
40-45	"	"	19·7								
45-50	"	"	5·6								
55-60	"	"	1·4								

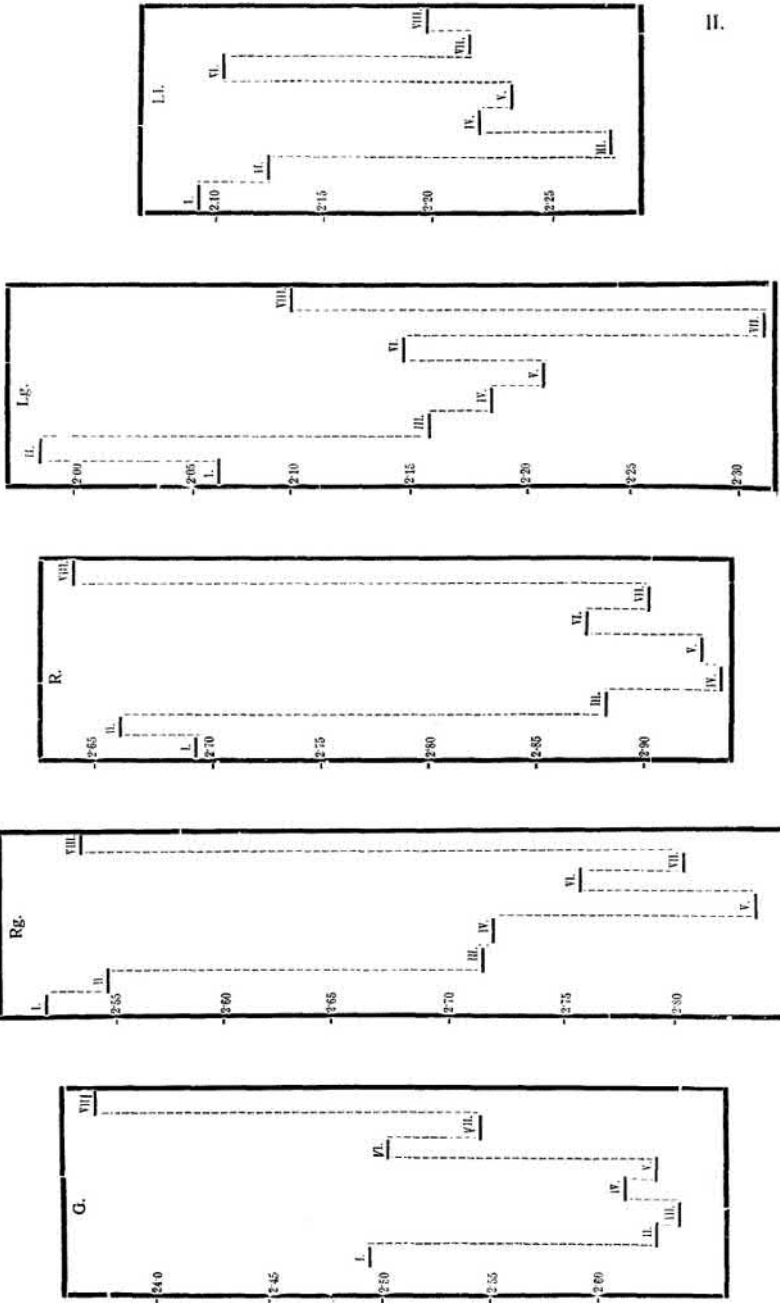
R.				45-50 0/0		12·5 0/0		5-10 0/0		12·5 0/0	
15-20	0/0	az i-k.	12·5 0/0-a	50-55	"	37·5	"	10-15	"	6·3	"
20-25	"	"	43·8	55-60	"	37·5	"	15-20	"	31·2	"
25-30	"	"	25—	60-65	"	12·5	"	20-25	"	25—	"
30-35	"	"	12·5					25-30	"	25—	"
35-40	"	"	6·2								

Lg.				20-25 0/0		4·5 0/0		1- 5 0/0		63·6 0/0	
45-50	0/0	az i-k.	4·6 0/0-a	25-30	"	22·7	"	5-10	"	27·3	"
50-55	"	"	13·6	30-35	"	36·5	"	10-15	"	4·5	"
55-60	"	"	27·3	35-40	"	18·2	"				
60-65	"	"	18·2	40-45	"	13·6	"				
65-70	"	"	13·6	45-50	"	4·5	"				
70-75	"	"	22·7								

1 A kör nyitott; t. i. 1 lg-ban nincs elégtelen.

Ll.				20-25 0/0		12·5 0/0		1- 5 0/0		56·3 0/0	
40-45	0/0	az i-k.	18·7 0/0-a	25-30	"	—	"	5-10	"	37·5	"
45-50	"	"	12·5	30-35	"	18·9	"	10-15	"	6·2	"
50-55	"	"	12·5	35-40	"	25—	"				
55-60	"	"	18·8	40-45	"	25—	"				
60-65	"	"	18·8	45-50	"	6·2	"				
65-70	"	"	12·5	50-55	"	6·2	"				
75-80	"	"	6·2	55-60	"	6·2	"				

II.

III. AZ EGYES TÁRGYAKBAN TANUSÍTOTT ELŐMENETEL
(I. 95. köv. I.)
KÖZÉPSZÁMOK.

G-	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
magyar	2-145	2-209	2-099	2-165	2-142	2-082	2-089	2-041
latin	2-456	2-438	2-454	2-464	2-428	2-332	2-302	2-239
görög	—	—	—	—	2-289	2-224	2-235	2-133
német	—	2-340	2-391	2-387	2-372	2-2-8	2-254	2-126
történelem	—	—	2-121	2-085	2-026	1-953	1-924	1-992
filozófia	—	—	—	—	—	—	—	1-938
földrajz	2-127	2-145	2-045	1-957	—	—	1-811	—
természettan	1-939	1-945	—	2-067	2-025	1-866	—	—
természetrajz	—	—	2-925	—	—	—	2-232	2-104
menyiségtan	2-3-2	2-356	2-328	2-419	2-390	2-401	2-332	2-221
Rg.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
magyar	2-255	2-278	2-291	2-303	2-302	2-285	2-3-4	2-198
latin	—	—	2-483	2-522	2-564	2-511	2-512	2-389
német	2-343	2-368	2-455	2-472	2-515	2-411	2-414	2-299
2. idegen nyelv	—	—	—	—	2-365	2-293	2-378	2-208
történelem	—	—	2-169	2-145	2-145	2-141	2-090	2-085
filozófia	—	—	—	—	—	—	—	2-027
földrajz	2-147	2-139	2-165	2-093	—	1-949	2-052	—
természettan	1-975	1-968	—	2-237	2-150	2-055	—	—
természetrajz	—	—	2-189	—	—	—	2-362	2-238
menyiségtan	2-294	2-304	2-422	2-531	2-594	2-559	2-578	2-377
R.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
magyar	2-298	2-295	2-377	2-412	2-377	2-319	2-378	2-200
német	2-332	2-384	2-518	2-542	2-524	2-402	2-459	2-345
2. idegen nyelv	—	—	2-524	2-562	2-521	2-543	2-381	2-392
történelem	—	—	2-358	2-320	2-309	2-220	2-196	2-231
filozófia	—	—	—	—	—	—	—	2-128
földrajz	2-296	2-284	2-332	2-265	—	—	2-019	2-039
természettan	2-097	2-073	—	—	2-194	2-089	2-006	—
vegytan	—	—	—	2-346	2-355	2-241	—	—
természetrajz	—	—	2-372	—	—	—	2-437	2-244
menyiségtan	2-472	2-323	2-568	2-545	2-571	2-518	2-633	2-317
geometria	2-400	2-367	2-413	2-347	2-338	2-385	2-308	2-238

Lg.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
magyar	1-939	1-808	1-923	1-915	1-841	1-814	1-874	1-800
latin	—	—	—	—	2-062	2-059	2-075	1-978
német	1-930	1-887	1-991	2-023	1-889	1-935	1-924	1-882
2. idegen nyelv	—	—	1-941	1-906	1-843	1-804	1-916	1-786
történelem	—	—	1-855	1-860	1-798	1-821	1-797	1-792
filozófia	—	—	—	—	—	—	—	1-685
földrajz	1-867	1-816	1-827	1-823	—	—	—	1-685
természetrájz	1-692	1-657	—	—	1-755	1-721	1-762	—
természettan	—	—	—	1-871	—	—	1-929	1-855
mennyiségtan	1-983	1-946	2-029	2-032	2-052	2-013	2-119	2-003

LI.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
magyar	1-930	1-893	1-953	1-975	1-999	1-816	1-892	1-789
német	1-907	1-949	2-020	1-993	1-949	1-922	1-957	1-952
2. idegen nyelv	—	—	1-975	2-043	2-027	2-001	1-881	1-831
történelem	—	—	1-921	1-870	1-823	1-769	1-725	1-895
művészettört.	—	—	—	—	1-714	1-652	1-595	1-745
filozófia	—	—	—	—	—	—	1-619	1-813
földrajz	1-851	1-887	1-873	1-878	—	—	—	1-676
természetrájz	1-701	1-774	1-873	—	1-799	1-710	1-763	—
természettan	—	—	—	1-893	—	—	1-927	1-900
mennyiségtan	1-993	2-012	2-115	2-008	2-023	2-119	2-069	2-068

b) Jelmagyarázat

h.	r.
magyar	vegytan
latin	földrajz
görög	természetrájz
német	természettan
2. id nyelv	mennyiségtan
történelem	rajzoló és ábr. geom.
műv. történelem	
filozófia	

